

UC Leuven
Limburg
MOVING MINDS

Academiejaar 2016-2017

Scriptie voorgedragen door:
Isabel Vanhengel
r0451777

Beëindiging bedingen van tontine en aanwas

"Hoe gebeurt de beëindiging van het tontinebeding en het beding van aanwas indien één van de partners bij het eindigen van de relatie niet akkoord gaat?"

Tot het behalen van het diploma van Bachelor in het Bedrijfsmanagement
Afstudeerrichting: **Rechtspraak**

Promotor: Tim Greven

UC Leuven
Limburg
MOVING MINDS

Academiejaar 2016-2017

Scriptie voorgedragen door:
Isabel Vanhengel
r0451777

Beëindiging bedingen van tontine en aanwas

"Hoe gebeurt de beëindiging van het tontinebeding en het beding van aanwas indien één van de partners bij het eindigen van de relatie niet akkoord gaat?"

Tot het behalen van het diploma van Bachelor in het Bedrijfsmanagement
Afstudeerrichting: **Rechtspraktijk**

Promotor: Tim Greven

Woord vooraf

Dit academiejaar is het zover: afstuderen in de richting rechtspraak aan de UC Leuven-Limburg. Wat zou een diploma halen nu zijn zonder het maken van een scriptie? Juist ja, dit laatste semester nam ik de uitdaging met beide handen aan en ik moet daarbij toegeven dat ik op veel steun heb kunnen rekenen.

In de eerste plaats was dit alles niet mogelijk geweest zonder mijn ouders. Zij maakten het mogelijk om in de meest comfortabele omstandigheden mijn scriptie te schrijven en mijn stage te volgen. Ik wil hen dan ook oprecht bedanken voor alle kansen die zij mij gegeven hebben en nog zullen geven in de toekomst.

Verder een enorme dankuwel aan mijn stagebegeleider Tim Greven. Samen hebben we alle fases van de stage en scriptie doorlopen en stond hij me altijd met raad en daad bij.

Vervolgens wil ik mijn dank betuigen aan mijn stagementor Dirk Steyvers voor zijn waardevolle hulp tijdens het schrijven van mijn scriptie en daarnaast voor de enorme kansen die hij me bood gedurende de stage. Zijn begeleiding en motiverende opmerkingen brachten me veel bij. Verder wil ik ook zijn collega Kristel Olech bedanken voor de hulp, ondersteuning en alle tips en tricks die ze mij zowel bij het schrijven van mijn scriptie als tijdens de stage gegeven heeft.

Ook een oprechte dank aan Wilfried Zengers voor het drukwerk van mijn scriptie.

Tot slot wil ik ook alle personen die ik niet uitdrukkelijk vernoemd heb, maar mij toch hebben bijgestaan, bedanken.

Bedankt!

Isabel Vanhengel

Abstract

Deze scriptie onderzoekt wat er gebeurt met het tontinebeding en het beding van aanwas indien één van de partners bij het eindigen van de relatie niet akkoord gaat met een vrijwillige beëindiging van desbetreffend beding. Stel: Een wettelijk of feitelijk samenwonend koppel koopt een onroerend goed met een opgenomen beding van tontine of aanwas in de aankoopakte. Ze leven echter niet "lang en gelukkig". Op een dag beslist het koppel immers om uit elkaar te gaan. Wat nu met de verdeling van het onroerend goed rekening houdend met het opgenomen beding van tontine of aanwas?

Alvorens een antwoord te kunnen bieden op deze onderzoeksvraag, moet er natuurlijk uitgebreid stilgestaan worden bij de begrippen tontine en aanwas. Als inleiding hierop worden daarom kort de verschillende samenlevingsvormen uiteengezet. Het is mogelijk gehuwd, wettelijk of feitelijk samen te leven. Bij de wettelijke en feitelijke samenleving – en dus niet bij gehuwden – is het mogelijk een dergelijk beding op te nemen in een aankoopakte. Als er teruggekeken wordt in de tijd, dan blijkt dat de tontine een rechtsfiguur is die reeds bestaat sinds de 17de eeuw. Met pieken en dalen is het tontinebeding verder ontwikkeld om op dit ogenblik meer en meer in onbruik te raken en vervangen te worden door het beding van aanwas.

Zowel het tontinebeding als het beding van aanwas hebben als doel het beschermen van de partner en deze meer rechtszekerheid te bieden nadat de dood hen van elkaar scheidt. Daarnaast speelt ook vaak het feit dat het fiscaal voordeliger is voor het koppel een rol. Het beding wordt als clause opgenomen in de aankoopakte en stelt dat het deel van het onroerend goed van de eerststervende zal overgaan naar de overlevende mede-eigenaar. De bedingen worden vaak verkeerdelijk aanzien als synoniemen. Ze vertonen weliswaar veel overeenkomsten, maar er bestaan wel degelijk belangrijke verschillen. Afhankelijk van de opgenomen tontine of aanwas zal dit bijvoorbeeld al dan niet retroactieve werking hebben, zal dit al dan niet gebeuren onder een ontbindende en/of opschortende voorwaarde. Een tontinebeding of beding van aanwas kan bovendien ook in verschillende vormen aangenomen worden, zoals in volle eigendom of in vruchtgebruik.

Wat als de dood het koppel niet gescheiden heeft, maar wel uitgedoofde liefde een einde aan het liefdesverhaal maakt? Het beding van aanwas is in dit geval de beste optie aangezien het koppel de opgenomen termijnen en beëindigingsregeling gewoon dient te volgen. Het knelpunt ligt echter bij de tontine. Wanneer een beëindigingsregeling is opgenomen, dan wordt deze uiteraard gevolgd, bij gebreke hieraan is beëindiging niet mogelijk en biedt de rechtspraak bovendien geen sluitend antwoord. Zo kan het hof of de rechtbank in kwestie van mening zijn dat de tontine een einde neemt met het einde van de relatie, alles zal echter afhangen van de concrete feiten. De regel mag met andere woorden niet als een nieuwe, algemene regel worden aangenomen.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	2
Abstract	3
Inhoudsopgave	4
Inleiding	6
Deel 1: Theoretische omkadering	7
Hoofdstuk 1: Illusterende casus	7
Hoofdstuk 2: Verschillende samenlevingsvormen	7
Hoofdstuk 3: Geschiedenis, ontstaan en evolutie beding van tontine en aanwas	10
Hoofdstuk 4: Doel en aanleiding tontine en aanwas	12
Hoofdstuk 5: Tontine	14
§1 Definitie en kenmerken	14
§2 Soorten clausules	16
Hoofdstuk 6: Aanwas	19
§1 Definitie en kenmerken	19
§2 Soorten aanwas.....	21
Hoofdstuk 7: Overeenkomsten en verschillen tontine en aanwas	22
§1 Overeenkomsten	22
§2 Verschillen	22
Deel 2: Beëindiging bedingen	24
Hoofdstuk 1: Einde beding van tontine	24
Hoofdstuk 2: Einde beding van aanwas	25
Hoofdstuk 3: Problematiek beëindiging bedingen	25
§1 Arrest hof van beroep Bergen, 16 mei 2014.....	25
§2 Vonnis Rechtbank Eerste Aanleg, Bergen 16 juni 2014	26
Hoofdstuk 4: Problematiek einde relatie en beëindiging bedingen	27
§1 Discussie bij tontinebeding omtrent beëindiging:	28
§2 Cassatiearrest 20 september 2013.....	28
§3 Cassatiearrest 6 maart 2014	29
§4 Cassatiearrest 24 mei 2016	30
§5 Kan het aanwasbeding gekoppeld worden aan de voorwaarde dat men blijft samenwonen tot het overlijden van de partner?	31

§6 Kan de leer van verdwijning van de oorzaak (verval) toepassing vinden op het tontinebeding of het beding van aanwas zonder tijdsbeperking?.....	31
Hoofdstuk 5: Tussentijds besluit problematiek beëindiging bedingen bij relatiebreuk	32
Besluit	34
Bibliografie.....	35
Wetgeving	35
Rechtspraak	35
Rechtsleer	36
Boeken	36
Tijdschriften	36

Inleiding

"De onzekerheid in de liefde zoals volgt uit de Latijnse uitdrukking "Omnia vertuntur, certe vertuntur amores", moet worden aangevuld door de zekerheid van het recht en de bindende kracht van de overeenkomst "Pacta sunt servanda".¹

Deze allesomvattende uitspraak van Lyn JANSSENS – advocate aan de balie van Antwerpen – geeft op een indirecte wijze het onderwerp van deze scriptie weer. Het werk handelt immers over het tontinebeding en het beding van aanwas. Meerbepaald gaan we op zoek of er een eventuele beëindigingsmogelijkheid is ingeval een amoureuze relatie stukloopt en één van de ex-partners niet akkoord gaat om in verdeling te treden. Wat gebeurt er met andere woorden met het aangekochte onroerend goed indien feitelijk of wettelijk samenwonenden uit elkaar gaan en geen enkele regeling getroffen hebben rond de beëindiging van dergelijk beding? Kan het koppel met andere woorden steunen op de zekerheid van het recht wanneer het misloopt in de liefde?

Alvorens te focussen op het zoeken naar een antwoord op deze vraag, staat dit werk eerst stil bij de bedingen van tontine en aanwas in het algemeen. Het eerste deel vangt aan – ter inleiding – met een opsomming van de verschillende samenlevingsvormen. Vervolgens gaan we even terug in de tijd om kort de ontwikkeling van het tontinebeding van vroeger tot nu te bekijken. Via dit stukje geschiedenis wordt stilgestaan bij het doel van dergelijk bedingen. Daarna wordt het tontinebeding zelf onder de loep genomen. De definitie, typische kenmerken en de verschillende soorten vormen die een tontine kan aannemen worden uiteengezet. Hetzelfde gebeurt vervolgens voor het beding van aanwas. Op deze manier komen we tot de mogelijkheid de twee bedingen tegenover mekaar te plaatsen. In een korte vergelijking worden de overeenkomsten en verschillen tussen tontine en aanwas op een rijtje gezet.

Het eerst deel zal dienen als basis om het onderzoek te voeren naar het antwoord van de onderzoeksvraag. Dit onderzoek wordt weergegeven in het tweede deel. Om tot het antwoord te komen, worden eerst de verschillende beëindigingsmogelijkheden weergegeven voor beide bedingen. Daarna wordt specifiek de onderzoeksvraag behandeld aan de hand van een bespreking van een aantal arresten en vonnissen. Tot slot wordt het antwoord geformuleerd op de onderzoeksvraag die deze scriptie bezighoudt.

¹ L. JANSSENS, "Het einde van een beding van aanwas: omnia vertuntur, certe vertuntur amores", *T. Fam.* 2017, afl. 4, 108.

Deel 1: Theoretische omkadering

Hoofdstuk 1: Illustrerende casus

Gezien de complexiteit van het onderwerp worden het onderwerp en de probleemstelling weergegeven in een fictieve, verhelderende casus.

Lien en Thomas, twee jonge rechtenstudenten van elk 20 jaar, leren elkaar kennen tijdens hun studententijd en worden dolverliefd. Eens afgestudeerd en dus enkele jaren later, beslissen ze de "grote" stap te zetten: ze gaan samenwonen. Zoals echte Belgen hebben ze een baksteen in de maag en gaan ze over tot de aankoop van een gemeenschappelijke woning.

Gezien het feit dat ze niet gehuwd zijn en ook geen verklaring van wettelijke samenwoning hebben afgelegd, leeft het koppel dus feitelijk samen. Tijdens de colleges Familiaal Vermogensrecht hebben ze geleerd dat feitelijk samenwonenden in beginsel niet over veel rechten en plichten beschikken en ze mekaar bijgevolg toch best wat bijkomende bescherming kunnen bieden. Daarom nemen ze in hun aankoopakte een tontinebeding in volle eigendom zonder tijdsbeperking op. Ze kopen elk voor een gelijk deel het huis en het beding zal er voor zorgen dat indien bijvoorbeeld Lien sterft, haar deel in handen komt van Thomas. Zo wordt Thomas door deze overname volledig eigenaar van het huis en wordt Lien geacht nooit eigenaar geweest te zijn. Omgekeerd net hetzelfde verhaal.

Ervan uitgaande samen oud te worden vonden ze dit beding – en dus de extra bescherming – de ideale oplossing. Een tiental jaren later loopt het echter toch mis tussen beiden. Het koppel gaat uit elkaar en Lien verlaat de woning. Lien wenst uit onverdeeldheid te treden, maar Thomas weigert hiermee akkoord te gaan en stelt dat het tontinebeding duidelijk is.

Hoe moet het nu verder? Wat ingeval een relatiebreuk en niet de dood het koppel scheidt? Zullen Lien en Thomas aan elkaar "verbonden" blijven door het tontinebeding tot dat één van hen sterft? Is er met andere woorden geen weg terug eens er een dergelijk beding is aangegaan? Of is er toch een andere mogelijkheid?

Hoofdstuk 2: Verschillende samenlevingsvormen

Vandaag de dag zijn er meerdere samenlevingsvormen. Als individu kan men immers opteren om te huwen onder het wettelijk stelsel of onder het stelsel van scheiding van goederen, dan wel wettelijk samen te wonen met één of meerdere personen, dan wel louter een feitelijke samenwoning aan te gaan. Elk stelsel kent uiteraard zijn eigen voor- en nadelen en heeft zijn eigen regeling.

Gehuwden hebben een volledig uitgewerkte regeling in het Burgerlijk Wetboek (hierna: BW);² deze regeling omvat een primair³ en secundair⁴ (wettelijk) stelsel. Eventueel kan een huwelijkscontract aanpassingen bevatten, maar de meeste regels zijn van dwingend recht en bijgevolg verplicht te volgen.⁵ De vrijheid is met andere

² C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 19; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

³ Artt. 212-224 BW; C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 19.

⁴ Artt. 1397-1474 BW; C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 19.

⁵ C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 19 en 23; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

woorden beperkt, omdat een groot aantal regels van dwingend recht zijn. In het Burgerlijk Wetboek is een uitgebreid erfrecht uiteengezet en wordt er een specifieke reserve voorzien voor de langstlevende. Wanneer de overleden echtgenoot geen reservataire erfgenamen heeft, erft zijn echtgenote de totale nalatenschap; heeft de overledene echter afstammelingen, dan verkrijgt de echtgenoot van alle bezittingen (zowel roerend als onroerend) het vruchtgebruik.⁶ Indien de overledene "slechts" gewone erfgenamen heeft, dan erft de overlevende echtgenoot het vruchtgebruik van de eigen goederen van de overledene en volle eigendom op het gemeenschappelijk vermogen.⁷ Deze echtgenoot gaat in principe niet bij testament "berooft" kunnen worden van het vruchtgebruik. Dit gaat zelfs niet bij een feitelijke scheiding, tenzij de gehuwden reeds zes maanden of langer feitelijk apart leven en de afzonderlijke woonst is aangevraagd.⁸

Wettelijk samenwonenden kunnen houders zijn van een opgesteld samenlevingscontract; in dit geval hebben ze een verklaring afgelegd conform artikel 1476 BW.⁹ Deze overeenkomst wordt opgesteld volgens de algemene regels van het Burgerlijk Wetboek¹⁰ waarbij de gezinswoning en de bijhorende inboedel of huisraad beschermd worden.¹¹ ¹² Het samenlevingscontract bepaalt de vermogensrechtelijke verhoudingen; de aanwezige contractvrijheid brengt bovendien de mogelijkheid met zich mee dat deze overeenkomst te allen tijde kan gesloten of gewijzigd worden.¹³ Daarnaast dient deze overeenkomst notarieel verleden te worden waarbij artikel 1478, lid 4 BW enkele grenzen stelt.¹⁴ Zo mag het samenlevingscontract geen regels bevatten die indruisen tegen de openbare orde en de goede zeden, geen regels die ingaan tegen de regels van het ouderlijk gezag en de voogdij, geen erfrechtelijke regels en geen regels tegen het primair samenwoningsrecht. Wettelijk samenwonenden kunnen geen gemeenschapsstelsel opstellen – een recht dat exclusief voorbehouden is voor gehuwden – wel kunnen ze ervoor kiezen om een intern gemeenschappelijk vermogen aan hun stelsel van scheiding van goederen toe te voegen en/of een verrekenbeding opnemen.¹⁵ De mogelijkheid tot onverdeeldheid kan gecreëerd worden en zorgt dat de langstlevende partner in dit geval het vruchtgebruik bij eigendom of de

⁶ C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 313 en 314; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

⁷ C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 313 en 314; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

⁸ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

⁹ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 335 en 341; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 5.

¹⁰ Artt. 1108 e.v. BW; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 342;

¹¹ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 336; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 5; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 381.

¹² Bovendien is in het Burgerlijk Wetboek een nieuwe titel *Vbis* toegevoegd die bepalingen (artt. 1475 tot 1479) omvat rond de "Wettelijke samenwoning". Deze staan in het Burgerlijk Wetboek sinds de Wet van 23 november 1998 (inwerking getreden op 1 januari 2000). Wettelijk samenwonenden kennen bijgevolg ook een onderscheid tussen primair en secundair samenwoningsvermogensrecht.

¹³ R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 164; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 7.

¹⁴ R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 164; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 335; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 7.

¹⁵ R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 164; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

eventuele huurgelden verkrijgt.¹⁶ Belangrijk te vermelden, is dat deze rechten wel – in tegenstelling tot bij gehuwden – via testament afgenomen kunnen worden.

Vroeger was het ondenkbaar om feitelijk samen te wonen, aangezien dit beschouwd werd als strijdig met de goede zeden en openbare orde.¹⁷ Het betreft immers een samenwonen waarbij partners niet gehuwd zijn en geen verklaring van wettelijke samenwoning hebben afgelegd.¹⁸ Bijgevolg hadden feitelijk samenwonenden dan ook geen rechten; ondanks de vele weerstand om dergelijke wettelijke bescherming in te voeren, is dit toch recentelijk geëvolueerd naar een aantal rechten.¹⁹ Feitelijk samenwonenden genieten echter vandaag nog steeds geen erfrecht en bovendien werden ze in een niet zo ver verleden vaak geconfronteerd met fiscale problemen²⁰. Indien dus geen maatregelen getroffen worden of geen testament wordt opgesteld, krijgt de overlevende partner niets bij het overlijden van de partner.²¹ Toch stelt het Hof van Cassatie uitdrukkelijk dat een feitelijke samenwoning een vrije keuze is die gerespecteerd dient te worden en in verband moet worden gebracht met het recht op eerbiediging van het privéleven.²²

Aangezien niet-gehuwde samenwonenden elkaar toch enige bescherming willen bieden, kunnen zij beroep doen op een aantal beschermingstechnieken.²³ Het gaat om beschermingstechnieken zoals schenkingen en testamenten, levensverzekeringen, beleggingsverzekeringen van tak 21 en 23, een aankoop op naam van een partner, een contract van levenslange huur, een concrete overeenkomst en de bedingen van tontine en aanwas. De in deze scriptie behandelde bedingen van tontine en aanwas worden vaak toegepast bij samenwonende koppels, samenwonende ongehuwde broers en zussen en bij echtgenoten gehuwd onder het stelsel van zuivere scheiding van goederen.²⁴

¹⁶ H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 108; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

¹⁷ H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 108; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 123.

¹⁸ P. SENAËVE, *Compendium van het personen-en familierecht*, Leuven, Acco, 2015, 615-616; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T. Fam.* 2017, 4.

¹⁹ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 352-353; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 108; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 123; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T. Fam.* 2017, 4 en 8.

²⁰ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 164; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

²¹ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

²² Cass. 24 april 2009, *Arr. Cas.* 2009, afl. 4, 1115; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T. Fam.* 2017, 4.

²³ R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 165; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 353; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120.

²⁴ N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 483; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 111.

Hoofdstuk 3: Geschiedenis, ontstaan en evolutie beding van tontine en aanwas

Het beding van tontine werd geïntroduceerd in de 17de eeuw door bankier Lorenzo Tonti²⁵ – een Napolitaan – in Parijs.²⁶ Tijdens de Renaissance zocht men naar nieuwe manieren van handel drijven. Tonti had het idee handel te drijven met meerdere investeerders samen.²⁷ De bedoeling was dat er jaarlijks een bedrag in een spaarpot werd gedaan; dit vormde dan een lijfrentegenootschap: een rente in functie van de deelnemers.²⁸ Het was echter niet de bedoeling dat bij overlijden van één van de investeerders de investering teniet ging en dat er een confrontatie zou zijn met de erfgenamen.²⁹ Daarom creëerde Tonti de tontine: een vorm van loterij waarbij verschillende individuen zich associeerden.³⁰ De ene investeerder speculeerde als het ware op het overlijden van de andere investeerders. Alle investeerders stellen elk een deel kapitaal ter beschikking, wie de anderen overleefde, zou uiteindelijk de volledige rijkdom bekomen. Het betreft met andere woorden een kanscontract ten tijde van de 17de eeuw.

De tontine kwam echter door de wet op de Vereniging Zonder Winstoogmerk in de vergeethoek terecht.^{31 32} Toch beleefde dit beding vanaf 1982 een wedergeboorte.³³ De tontine herleefde namelijk terug bij de aankoop van een

²⁵ Tonti leefde van 1630 tot 1695.

²⁶ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 344; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 221-222; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 7; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 59; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 379; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969; F. BOUCKAERT, "Tontine: een rechtsfiguur uit grootvaders tijd?", *T. Not.* 1982, 241-247.

²⁷ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 124; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 7; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969.

²⁸ V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 222; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 7; F. WERDEFROY, *Registratierechten*, Antwerpen, Mechelen, Kluwer, 2006-07, nr. 598; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 59; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969; F. BOUCKAERT, "Tontine: een rechtsfiguur uit grootvaders tijd?", *T. Not.* 1982, 241-247.

²⁹ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 124; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 379.

³⁰ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 124; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 7; F. BOUCKAERT, "Tontine: een rechtsfiguur uit grootvaders tijd?", *T. Not.* 1982, 241-247.

³¹ Door deze wet kregen VZW's namelijk rechtspersoonlijkheid.

³² Wet 26 juni 1921: wet op de Vereniging zonder Winstoogmerk; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 7; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 59; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 379; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969; F. BOUCKAERT, "Un procédé juridique oublié: la tontine", *Rev.not.b.* 1983, 570-584.

³³ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 344; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 125; S. MAES, "Bedingen van

onroerend goed door (feitelijke of wettelijke) samenwonenden.³⁴ Omwille van fiscale en burgerlijke voordelen trad het "vergeten" tontinebeding terug op de voorgrond. De langstlevende partner moest namelijk tot 80% successierechten betalen aangezien ze als een vreemde belast werd. Daarnaast bestond op burgerlijk vlak het "probleem" van de reserve van de ouders, elke ouder in leven had immers recht op één vierde van de nalatenschap.³⁵ Bovendien bestond nog geen mogelijkheid tot wettelijke samenwoning en was trouwen de enige optie om zware belastingen te vermijden. De heropleving van de tontine nam af vanaf 1993 en werd stilaan vervangen door het beding van aanwas.³⁶

Lange tijd kenden niet-gehuwde samenwonenden geen wettelijk georganiseerd erfrecht. Sinds 28 maart 2007 kwam hier verandering in, althans voor de wettelijk samenwonenden.³⁷ Voor deze laatste kwam er een erfrecht dat beperkt was tot de gezinswoning en de aanwezig huisraad.³⁸ Toch bieden deze rechten geen zekerheid, aangezien afwijkingen via testament mogelijk zijn; de langstlevende wettelijke samenwonende partner is immers geen reservataire erfgenaam. Omwille van het feit dat het beperkt aangeboden erfrecht ongedaan gemaakt kan worden, blijven de bedingen van tontine en aanwas vandaag toch nog interessant.

Met het decreet van 1 december 2000 stelt de wetgever voor het eerst wettelijk samenwonenden gelijk met gehuwden.³⁹ Deze gelijkstelling is in het Vlaams Gewest onderworpen aan een voorwaarde, namelijk dat men een wettelijke verklaring van samenwonenden heeft afgelegd of dat men op het ogenblik van het opvallen van de nalatenschap ten minste één jaar ononderbroken heeft samengewoond en een gemeenschappelijke huishouding heeft gevoerd.⁴⁰ Creatieve juristen herontdekten in deze huidige moderne tijd de alternatieve oplossing voor deze wetgeving, namelijk het beding van tontine (en later het beding van aanwas).⁴¹ Dit alternatief was een oplossing voor het nalaten van de wetgever het erfrecht te regelen voor samenwonenden.

Vandaag zijn in Vlaanderen de te betalen successie- en registratierechten door gehuwden en niet-gehuwde samenwonenden aangepast. De registratierechten die voor tontine en aanwas geheven worden staan op 12,5% in het Waals Gewest terwijl de ze "slechts" op 10% staan in Vlaanderen. De successierechten in Vlaanderen staan

aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 379-380; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 7; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969.

³⁴ Gent 12 maart 1999, *T.Not.* 2001, 251-256; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 344; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 380.

³⁵ C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 335 e.v.

³⁶ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155 en 162; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 7; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26.

³⁷ Wet van 28 maart 2007; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 123; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 378; C. CASTELEIN, "De wet van 28 maart 2007 tot invoering van een erfrecht voor wettelijk samenwonende partners en andere erfrechtelijke innovaties", *T.Fam.* 2007, 203.

³⁸ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 336; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 120-121; J. RUYSSSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 5.

³⁹ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 124; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 31.

⁴⁰ Artt. 1475 en 1476 BW; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 31.

⁴¹ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 124.

op 3%, 9% en 27% - afhankelijk van de waarde van het onroerend goed – met zelfs een vrijstelling van successierechten voor de gezinswoning, waardoor in vele gevallen het betalen van successierechten voordeliger is en bijgevolg het nut en de charme van de tontine grotendeels verloren is gegaan.⁴² Bij deze herontdekking van de bedingen was het essentieel dat het beding uitgewerkt werd in een kanscontract om op deze manier een herkwalificering in een testament te voorkomen.⁴³

Hoofdstuk 4: Doel en aanleiding tontine en aanwas

Ingeval de aankoop van een onroerend goed door beide partners gebeurt, zijn beiden doorgaans voor de helft eigenaar. Koopt slechts één partner het onroerend goed, dan heeft de andere partner enkel rechten op het onroerend goed – waarvan hij of zij dus geen eigenaar is – ingeval ze wettelijk samenwonend of gehuwd zijn of via testament. Feitelijk samenwonenden doen omwille van het gebrek aan rechten daarom beroep op het beding van tontine of aanwas.⁴⁴ De kwalificatie van tontine of aanwas gebeurt op het ogenblik van het sluiten van het beding.⁴⁵

De reden dat samenwonenden een beding van tontine of aanwas opnemen in een aankoopakte is omdat het voordeliger is, aangezien successierechten uitgespaard blijven en men geen rekening hoeft te houden met de reservataire erfgenamen – tenzij via het eventuele risico op een herkwalificatie.⁴⁶ Er zijn immers twee beschermde categorieën van (reservataire) erfgenamen, namelijk kinderen en ouders of grootouders. Het is niet mogelijk kinderen volledig te onterven, aangezien zij altijd zullen beschikken over hun voorbehouden deel.⁴⁷ Toch bestaan er een aantal legale technieken die het mogelijk maken kinderen grotendeels te onterven, zoals het afsluiten van levensverzekeringen, schenkingen, het aankopen van vastgoed en de oprichting van een trust.⁴⁸ Bovendien introduceerde minister GEENS recent een voorstel tot hervorming⁴⁹ van het erfrecht waarbij het mogelijk wordt om onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden kinderen toch volledig te onterven. Indien er geen kinderen zijn, hebben ouders of grootouders recht op dit voorbehouden deel. Beide categorieën kunnen het voorbehouden deel echter niet inroepen om het erfrecht in te perken op het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot op de helft van de goederen van de nalatenschap en op het vruchtgebruik van de

⁴² Decreet van 7 juli 2006 houdende vrijstelling van successierechten ten voordele van de langstlevende partner voor de nettowaarde van de gezinswoning, *BS* 20 september 2006; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 485; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 165; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 31 en 33; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 378.

⁴³ Men wil voorkomen dat mensen via een herkwalificering kunnen profiteren en plots minder zullen betalen. Een herkwalificering zou immers een overschakeling betekenen van registratierechten naar waarschijnlijk lagere successierechten.

⁴⁴ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 165.

⁴⁵ R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166.

⁴⁶ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 162; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109.

⁴⁷ C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 335 e.v.; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 121; A. VERBEKE, A. NIJS, A. VAN ZANTBEEK, J. RUYSEVELDT en S. SNAET, *Vermogensplanning: Praktisch en eenvoudig*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 125-126.

⁴⁸ A. VERBEKE, A. NIJS, A. VAN ZANTBEEK, J. RUYSEVELDT en S. SNAET, *Vermogensplanning: Praktisch en eenvoudig*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 125-126.

⁴⁹ De nieuwe regels werden voorgesteld aan de Ministerraad op 23 december 2016. De bedoeling is dat zo snel mogelijk in 2017 een wetsvoorstel zal opgesteld worden. Tot op heden is dit echter nog niet gebeurd.

gezinswoning en de huisraad.⁵⁰ Deze laatste inperking is echter enkel van toepassing op gehuwden en wettelijk samenwonenden. Bijgevolg kan gesteld worden dat gehuwden en wettelijk samenwonenden op hun beurt als bevoorrechte erfgenamen beschikken over een voorbehouden deel.⁵¹ Enkel gehuwden worden gezien als reservataire erfgenamen; dit wil zeggen dat bij wettelijk samenwonenden het erfrecht ontnomen kan worden via éénzijdig testament.⁵² Aangezien de bedingen van tontine en aanwas betrekking hebben op onverdeeldheden, zal men enkel registratierechten verschuldigd zijn.⁵³ Samenwoners willen mekaar met andere woorden "beschermen" door een aanwasbeding of tontine op te nemen om zo voor meer zekerheid te zorgen omtrent het zoveel mogelijk doorgeven van het opgebouwde vermogen bij een overlijden.⁵⁴ Elkaar veiligstellen en zekerheid bieden is dus het doel van dergelijke bedingen, niet enkel tegen erfgenamen, maar ook tegen de torenhoge successierechten die je als ongehuwden dient te betalen.

Bedingen van tontine en aanwas zijn creaties van rechtsgeleerden.⁵⁵ Er bestaan de dag van vandaag bijgevolg geen wetteksten, maar belangrijke ontwikkelingen en contradicties in de rechtspraak en rechtsleer treden stilaan meer en meer op de voorgrond.⁵⁶ Zo dienden Gwendolyn RUTTEN en Luk VAN BIESEN een wetsvoorstel in op 18 juli 2002 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek om toch een wettelijk kader te creëren.⁵⁷ Dit wetsvoorstel is inmiddels wel vervallen. Daarnaast is er ook een wettelijk kader voor erfovereenkomsten op komst.⁵⁸

Deze herontdekte technieken tijdens de laatste decennia dienen om een grotere vermogensrechtelijk bescherming te verlenen aan de langstlevende; men vindt de technieken beter dan het ab intestaat erfrecht,

⁵⁰ C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 335 e.v.; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 121.

⁵¹ C. DECLERCK, W. PINTENS en K. VANWINCKELEN, *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 335 e.v.

⁵² J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 121.

⁵³ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 159; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 108 en 111; A. VERBEKE, A. NIJS, A. VAN ZANTBEEK, J. RUYSSSEVELDT en S. SNAET, *Vermogensplanning: Praktisch en eenvoudig*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 28-29;

⁵⁴ R. BARBAIX en N. CARETTE (eds.), *Tendensen Vermogensrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 29; R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 165; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 343; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 222; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 122-123; A. VERBEKE, A. NIJS, A. VAN ZANTBEEK, J. RUYSSSEVELDT en S. SNAET, *Vermogensplanning: Praktisch en eenvoudig*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 28-29; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 378.

⁵⁵ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 1; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969.

⁵⁶ D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 1; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969; F. BOUCKAERT, "Tontine: een rechtsfiguur uit grootvaders tijd?", *T.Not.* 1982, 241-247.

⁵⁷ Wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat betreft bedingen van tontine en aanwas, *Parl. St.*, Kamer, 2011-2012, nr. 2373, ingediend door mevrouw Gwendolyn RUTTEN en de heer Luk VAN BIESEN; W. PINTENS en C. DECLERCK (eds), *Patrimonium 2015*, Brugge, Die Keure, 2015, 393.

⁵⁸ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 182.

maar niet beter dan het reservatair erfrecht.⁵⁹ Beide figuren worden daarom gekwalificeerd als een kanscontract. Belangrijk is dat het om gelijke kansen gaat tussen beide partners. Gelijke kansen zowel op vlak van leeftijd als vermogen (infra p. 16 en 20).

Hoofdstuk 5: Tontine

§1 Definitie en kenmerken

Het beding van tontine is een speciale clause die door een notaris op verzoek van partijen wordt toegevoegd in de aankoopakte van een onroerend goed.⁶⁰ Het ideale scenario is dat de tontine meteen opgenomen wordt in de onderhandse verkoopovereenkomst,⁶¹ maar uiteraard kan de tontine ook pas opgenomen worden in de notariële aankoopakte. Met dit beding in een overeenkomst beslissen twee of meerdere personen een deel of het geheel van bezittingen⁶² in een soort van gemeenschap te brengen.⁶³ Indien één van hen overlijdt, bekomen de overige leden diens deel van de gemeenschap.⁶⁴ Dit mechanisme blijft werking hebben tot uiteindelijk één persoon overblijft die eigenaar is van het geheel.⁶⁵

Bij een gemeenschappelijke aankoop van een onroerend goed in onverdeeldheid, wordt dus een overeenkomst gesloten die bepaalt dat bij overlijden van de ene partner zijn deel van dat onroerend goed toekomt aan de andere partner; de eigendom gaat automatisch over op de andere partij met terugwerkende kracht tot de aankoopdatum. Dit wil zeggen dat door deze retroactieve werking de overlevende partner geacht wordt steeds de eigenaar van het volledige goed geweest te zijn.⁶⁶ Bijgevolg bevindt dat deel zich niet in de nalatenschap, waardoor de fiscus niet verwacht dat er hierop successierechten worden betaald.⁶⁷ Wel zullen er

⁵⁹ R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 165; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 343.

⁶⁰ S. KALISZ, *De rechten van het paar: samenwonen, trouwen, scheiden, kinderen*, Brussel, Verbruikersunie Test-Aankoop CVBA, 2014, 90; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 222; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 108.

⁶¹ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 156.

⁶² Meestal worden de bezittingen of goederen verworven via een aankoop, toch kan dit ook via een schenking of op een andere wijze gebeuren. Men kan ook enkele rechten verwerven op deze goederen (zoals het recht op vruchtgebruik, bewoning, gebruik, ...).

⁶³ V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 222; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 156; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 10; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, *Les biens*, Brussel, Etablissements Emile Bruylant, 1975, 351; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 381; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 971; F. BOUCKAERT, "Un procédé juridique oublié: la tontine", *Rev.not.b.* 1983, 572.

⁶⁴ Zie vorige voetnoot.

⁶⁵ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 156; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 381.

⁶⁶ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 156; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 127; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 13; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 68; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 970 en 971; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 381.

⁶⁷ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 157; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 13.

registratierechten verschuldigd zijn op het deel die binnen de vier maanden na het overlijden van de partner overgemaakt dienen te worden.⁶⁸ Aangezien de langstlevende deze rechten rechtstreeks verkrijgt via de verkoper en niet via de partner, is er ook sprake van een declaratieve werking en wordt de eigendomsoverdracht pas vanaf het ogenblik van overlijden definitief vastgesteld.⁶⁹

Het verkrijgen van het ene deel vindt met andere woorden plaats onder de ontbindende voorwaarde van het overlijden; sterft men zelf eerst, dan is de overeenkomst voor dat deel ontbonden en wordt ze geacht nooit te hebben bestaan.⁷⁰ Het andere deel wordt verkregen onder de opschortende voorwaarden van het vooroverlijden van de andere; sterft de partner eerst, dan is de opschortende voorwaarde vervuld en verkrijgt de langstlevende rechtstreeks retroactief dat deel van de eigendom.⁷¹

Uit het voorgaande treedt zowel het fictief karakter als een duidelijk aanwezig kanselement op de voorgrond. Dat brengt met zich mee dat een beding van tontine een kanscontract is – dus een contract op maat, geen standaardovereenkomst – onder bezwarende titel.⁷² Belangrijk is wel dat het om gelijke kansen gaat.⁷³ Er mag

⁶⁸ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157 en 181-182; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109.

⁶⁹ W. PINTENS en C. DECLERCK (eds), *Patrimonium 2015*, Brugge, Die Keure, 2015, 393; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 127; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 68; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 971.

⁷⁰ Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 483 en 384; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 222; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 127-128; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 64; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 381; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 971.

⁷¹ Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 483-384; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 222; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 127-128; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 64 en 68; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26.

⁷² Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, 126, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; Rb. Mechelen 7 mei 2008, *T.Not.* 1982, 240; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 344; W. PINTENS en C. DECLERCK (eds), *Patrimonium 2015*, Brugge, Die Keure, 2015, 393; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 161; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 127; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 11-12; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 64-65; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 381.

met andere woorden bijvoorbeeld geen al te groot leeftijdsverschil zijn. Er wordt gestreefd naar een eerder gelijke leeftijdsverwachting met een gelijke verdeling van vermogen aangezien het anders geen gelijke kansen in het contract betreffen. Daarnaast zal er ook rekening gehouden worden met onder andere de gezondheidstoestand en het vermogen van beide partners. Wanneer gelijke overlevingskansen echter niet aanwezig zijn, is er de mogelijkheid tot een correctie.⁷⁴ Deze correctie houdt een aanpassing in van inbreng van kapitaal voor het onroerend goed door elk van de partners. Dit zal echter altijd een feitenkwestie betreffen waarbij men in de praktijk eerder toegeeflijk zal handelen.⁷⁵ De langstlevende verkrijgt op deze manier een onaantastbaar recht, namelijk volle eigendom of vruchtgebruik.

Een tontine kan perfect aangegaan worden indien men wettelijk of feitelijk samenwonend is. Een tontine tussen echtgenoten kan enkel indien ze gehuwd zijn onder scheiding van goederen of bij wederbelegging van eigen gelden.⁷⁶ Er heerst een gevaar voor herkwalficatie aangezien dit vaak gezien wordt als een schenking in de plaats van een kanscontract wat een bezwarend karakter heeft.⁷⁷

§2 Soorten clauses

Het beding van tontine is – zoals reeds vermeld – een creatie van rechtsgeleerden. Ze zijn hierbij te werk gegaan door middel van het opbouwen van verschillende constructies. Er bestaan dus verschillende clauses of vormen van tontine, waaronder de clause Defrénois⁷⁸, Raucent en Istas.

De **clause Defrénois** is een tontine in volle eigendom waarbij de verkoper het goed verkoopt aan de kopers onder de opschortende voorwaarde van overleving en de ontbindende voorwaarde van vooroverlijden.⁷⁹ Hierdoor

⁷³ Gent 18 december 2003, *NjW*, 2004, 416; Rb. Turnhout 7 januari 2005, *RAGB* 2006, nr. 6, 60, noot D. MICHIELS; Antwerpen 10 februari 1988, *T.Not.* 1988, 320; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 483; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157-158; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 159; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 10; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 65; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 382; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 971.

⁷⁴ Voorbeeld: een tontine met een 50/50-verdeling tussen een man van 75 jaar en een vrouw van 30 jaar kan als onaanvaardbaar worden beschouwd omdat de kans dat de man eerst overlijdt veel groter. Dit leeftijdsverschil zou wel aanvaardbaar zijn indien de oudere man minder zou inbrengen dan de jongere vrouw (een 20/80-verdeling).

⁷⁵ Antwerpen 10 februari 1988, *T.Not.* 1988, 320; Rb. Turnhout 7 januari 2005, *RAGB* 2006, nr. 6, 60, noot D. MICHIELS.

⁷⁶ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 160; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 22; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 975; F. BLONTROCK, "Tontine versus huwelijk", *T.Not.* 1994, 194-222.

⁷⁷ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 159-160; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 22; M. PUELINCKX-COENE, "Moet men beducht zijn voor inkorting bij tontine, bedingen van aanwas of van terugvallend vruchtgebruik tussen echtgenoten of tussen samenwoners?", *Not.Fisc.M.* 1996, 66-67; D. JUNGERE-POIRE en A. CULOT, "La tontine en droit fiscal", *Rec.gén.enr.not.* 1992, nr. 24.051, 21.

⁷⁸ Synoniemen: clause "Savatier" en "Nast".

wordt de langstlevende geacht altijd de enige eigenaar geweest te zijn.⁸⁰ Deze clause wordt gezien als de algemene definitie van tontine en wordt als volgt geformuleerd: "De verkoper verklaart te verkopen aan de kopers, die aanvaarden, ieder onder de opschortende voorwaarde van overleving en onder de ontbindende voorwaarde van vooroverlijden, zodat de langstlevende der kopers geacht moet worden steeds eigenaar te zijn geweest en de eerststervende der kopers moet geacht worden nooit eigenaar te zijn geweest."⁸¹

Aangezien de langstlevende de woning niet via erfenis krijgt maar via een overeenkomst, worden reservataire erfgenamen volledig buiten spel gezet wat betreft het onroerend goed, ook kinderen uit een vorig huwelijk kunnen hiervan nadelen ondervinden.⁸² Dit omwille van het feit dat ze geen verwantschap vertonen met de langstlevende partner en bijgevolg ook geen wettelijke erfgenaam van deze persoon zijn.⁸³ Om hierin tegemoet te komen, bestaat de mogelijkheid om de tontine te beperken tot het vruchtgebruik: de **clause Raucent**. Raucent verwoordde de clause als volgt: "Elk der echtgenoten⁸⁴ verkrijgt van de verkoper een onverdeelde helft van het goed, en bovendien, op voorwaarde van zijn overleving, het vruchtgebruik van de andere helft verkocht aan zijn partner, die er slechts het genot van krijgt onder de ontbindende voorwaarde van zijn vooroverlijden, zodat de erfgenamen van de eerststervende slechts het genot zullen verkrijgen van hun helft op het ogenblik van het overlijden van de langstlevende der kopers."⁸⁵ Via deze clause verkrijgt elke echtgenoot een onverdeelde helft en daarnaast verkrijgt deze het vruchtgebruik van de andere helft op voorwaarde van overleving van de

⁷⁹ Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 483; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 223; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 8 en 13; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 64; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 383.

⁸⁰ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 156; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 127; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 8.

⁸¹ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 155; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 8; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 64; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 383; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 970.

⁸² N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 485; S. KALISZ, *De rechten van het paar: samenwonen, trouwen, scheiden, kinderen*, Brussel, Verbruikersunie Test-Aankoop CVBA, 2014, 90; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 156; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 14; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 69; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 971; L. WEYTS, "Met z'n tweeën", in KONINKLIJKE FEDERATIE VAN HET BELGISCH NOTARIAAT (ed.), *Eigenaar worden van een woning*, Notariële dagen Houffalize, 1987, 88-89.

⁸³ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 157.

⁸⁴ Het woord "echtgenoten" wordt vervangen door "deelgenoten" als het beding gebruikt wordt voor ongehuwd samenwonenden.

⁸⁵ Rb. Nijvel 31 mei 1994, *Rev.not.b.* 1994, 536; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 156; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 8; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 69; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 384; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 970; L. RAUCENT, "La clause d'attribution de l'usufruit au survivant des époux", *Rev.not. b.* 1971, 363.

andere partner.⁸⁶ Dit heeft als voordeel dat erfgenamen aanspraak zullen kunnen maken op de erfenis, maar zullen moeten wachten tot het overlijden van de langstlevende.⁸⁷ De langstlevende heeft dus de zekerheid hij/zij het onroerend goed kan bewonen of eventuele huurgelden ervan kan innen, zonder dat de erfrechten volledig worden ontnomen van de erfgenamen. De situatie loopt namelijk als volgt:⁸⁸ bij het overlijden van de partner gaat het vruchtgebruik van diens deel naar de langstlevende en de blote eigendom naar de erfgenamen. De langstlevende heeft nog steeds volle eigendom op zijn eigen deel van het onroerende goed en voortaan dus ook het vruchtgebruik op het andere deel. Door deels volle eigenaar te zijn, is het logische gevolg dat de langstlevende het onroerend goed kan bewonen of verhuren en de bijbehorende huurinkomsten kan innen. Wanneer de langstlevende op zijn beurt sterft, krijgen diens wettige erfgenamen volle eigendom op zijn deel waarover hij volle eigendom had en betalen ze bijgevolg successierechten op dit deel. Het vruchtgebruik zal terugkeren naar de blote eigenaars – de wettige erfgenamen van de eerste overleden partner. Zij worden volle eigenaar zonder successierechten verschuldigd te zijn, want dat waren ze enkel verschuldigd bij het erven van de blote eigendom. De nieuwe situatie is dat de wettelijke erfgenamen van beide partners elk voor de helft van het onroerend goed eigenaar zijn geworden. Een logisch volgende stap zou zijn dat ze beslissen het onroerend goed te verkopen en de opbrengst onderling te verdelen.

Met de tontine van recht van bewoning wordt – in plaats van het vruchtgebruik – enkel bewoning toegekend. Ze is met andere woorden minder vergaand dan de clause Raucant.⁸⁹

De **clause Istas** is een bijzondere clause: de gekruiste aankoop. Deze houdt in dat de verkoper aan beide partners de ene helft verkoopt in blote eigendom, de andere helft in vruchtgebruik.⁹⁰ Wanneer één van de partners overlijdt komt een einde aan diens vruchtgebruik met als gevolg dat de andere partner het volledige vruchtgebruik over het onroerend goed verkrijgt.⁹¹ De clause kan als volgt verwoord worden: "*De verkoper*

⁸⁶ N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 485; S. KALISZ, *De rechten van het paar: samenwonen, trouwen, scheiden, kinderen*, Brussel, Verbruikersunie Test-Aankoop CVBA, 2014, 90; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 223; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 157; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 128; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 69; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 384.

⁸⁷ N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 485; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 157; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 128.

⁸⁸ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 157; A. VERBEKE, A. NIJS, A. VAN ZANTBEEK, J. RUYSEVELDT en S. SNAET, *Vermogensplanning: Praktisch en eenvoudig*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 60-61; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 70.

⁸⁹ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 128.

⁹⁰ V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 223; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 128; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 9; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 70; J. LAMBRECHTS en A. MARISSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 28; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 384; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 970.

⁹¹ W. PINTENS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en K. VANWINCKELEN, *Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 1263; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 128; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 70; J. LAMBRECHTS en A.

verkoopt aan koper A, die aanvaardt, een onverdeelde helft (A) in blote eigendom, alsook het vruchtgebruik op de andere helft (B). De verkoper verkoopt aan koper B, die aanvaardt, een onverdeelde helft (B) in blote eigendom, alsook het vruchtgebruik op de andere helft (A). Bij het overlijden van koper A houdt diens vruchtgebruik op, waardoor koper B het vruchtgebruik op het hele goed verkrijgt, zijn hele leven lang. Hetzelfde geldt voor koper B, bij vooroverlijden van koper A. Bij het overlijden van de beide kopers zijn hun respectievelijke erfgenamen eigenaars van de helft van hun respectievelijke rechtsvoorganger.⁹² De gekruiste aankoop is lange tijd in vraag gesteld omwille van de vermenging van blote eigendom en vruchtgebruik, maar is uiteindelijk toch rechtsgeldig bevonden door de Koninklijke Federatie van het Belgisch Notariaat.^{93 94}

Hoofdstuk 6: Aanwas

Stel:⁹⁵ samenwonenden hebben geen beding van tontine opgenomen en een latere opname van dit beding is niet mogelijk. De samenwonenden willen hier echter op terugkomen en willen op een later tijdstip toch dergelijk beding opnemen. De oplossing: het opnemen van het beding van aanwas, dé variant en het alternatief voor de tontine. Het vormt daarnaast ook een alternatief tegen het fictief karakter van de tontine en de onmogelijkheid om uit onverdeeldheid te treden.⁹⁶

§1 Definitie en kenmerken

Een beding van aanwas wordt bij aankoop van het goed⁹⁷ of op een ander tijdstip opgenomen in een akte.⁹⁸ Elk koopt een deel van het roerend of onroerend goed. Bij het overlijden van één van de partners, groeit of "wast"

MARISSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 28; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 384.

⁹² D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 156; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 9; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 970.

⁹³ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 156; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 9; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 384; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 970; D. JUNGERE-POIRE en A. CULOT, "La tontine en droit fiscal", *Rec.gén.enr.not.* 1992, nr. 24.051, 22; G. RASSON, "Tontine – aspects civil et fiscal", *Rev.not.b.* 1990, 318; A. DELIEGE, "Verkrijging van een onroerend goed door twee personen, met beding van aanwas van het vruchtgebruik ten voordele van de langstlevende – Schenkingsrecht bij het overlijden van de eerststervende", in KONINKLIJKE FEDERATIE VAN HET BELGISCH NOTARIAAT (ed.), *Verslagen en debatten van het Comité voor Studie en Wetgeving*, 1980, dossier 1795, (354), 362.

⁹⁴ Meer specifiek: het Comité voor Studie en Wetgeving van de KFBN heeft beslist tot deze rechtsgeldigheid.

⁹⁵ N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 486; S. KALISZ, *De rechten van het paar: samenwonen, trouwen, scheiden, kinderen*, Brussel, Verbruikersunie Test-Aankoop CVBA, 2014, 90; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 110; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 37; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 978.

⁹⁶ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 162 en 164; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 37; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 978.

⁹⁷ Zie opmerking voetnoot 62.

⁹⁸ V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 223-224; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 37 en 40; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 75; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine:

dat deel aan bij het deel van de overlevende.⁹⁹ Dit aangroeien wordt met andere woorden opgeschort tot aan het overlijden en pas vanaf dit overlijden wordt de langstlevende beschouwd als enige eigenaar en dus niet ervoor.¹⁰⁰

Het beding van aanwas kan dus overeengekomen worden tussen de mede-eigenaars tijdens of na de verwerving van het goed. In dit geval gebeurt die tussenkomst zonder verkoper of schenker en het beding werkt niet terug in de tijd.¹⁰¹ Het beding kan zowel aangenomen worden voor roerende als voor onroerende goederen. Het is enkel mogelijk voor eigen goederen en onverdeelde goederen, maar onmogelijk voor spaargelden die tot het gemeenschappelijk vermogen behoren.¹⁰²

Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 390; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 978.

⁹⁹ Antwerpen 30 juni 2008, 2007/AR/2136, onuitg.; Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; Antwerpen 10 februari 1988, *Rev.not.b.* 1988, 437, *T.Not.* 1989, 320; R. BARBAIX en N. CARETTE (eds.), *Tendensen Vermogensrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 28; W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2015*, Brugge, Die Keure, 2015, 393; W. PINTENS, S. MOSSELMANS en C. DECLERCK, *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 187-191 en 398-402; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 40; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 62 en 75; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 29; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 390; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 978.

¹⁰⁰ Antwerpen 30 juni 2008, 2007/AR/2136, onuitg.; Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; R. BARBAIX, *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 165; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 486; W. PINTENS en C. DECLERCK (eds.), *Patrimonium 2015*, Brugge, Die Keure, 2015, 393; S. KALISZ, *De rechten van het paar: samenwonen, trouwen, scheiden, kinderen*, Brussel, Verbruikersunie Test-Aankoop CVBA, 2014, 90; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 223-224; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 164; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 110; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 131; W. PINTENS, S. MOSSELMANS en C. DECLERCK, *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 398-402; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 37 en 40; F. WERDEFROY, *Registratierechten*, Kluwer, 2006-07, nr. 598; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 62; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 29; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 390.

¹⁰¹ Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 486; S. KALISZ, *De rechten van het paar: samenwonen, trouwen, scheiden, kinderen*, Brussel, Verbruikersunie Test-Aankoop CVBA, 2014, 90; V. SAGAERT, B. TILLEMANS, en A.L. VERBEKE, *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 224; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 164; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158-159; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 131; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 37 en 40; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 978.

¹⁰² B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 161.

Uit dit beding van aanwas komen onmiddellijk duidelijke, onvoorwaardelijke rechten van eigendom voort; er ontstaat een effectieve en onbetwistbare onverdeelde helft die beëindigd kan worden.¹⁰³ Het beding omvat – evenals de tontine – duidelijk een kanselement en wordt daarom gezien als een kanscontract onder bezwarende titel; het betreft met andere woorden een kansbeding, een handeling om baat, waarbij eventuele ongelijkheden gecorrigeerd zullen worden.¹⁰⁴

Net zoals bij de tontine kan een beding van aanwas tussen echtgenoten bedongen worden indien de echtgenoten gehuwd zijn onder het stelsel van scheiding van goederen of indien echtgenoten gehuwd zijn onder een gemeenschapsstelsel bij wederbelegging van eigen gelden.¹⁰⁵ Artikel 1595 BW verzet zich dus niet tegen een eventuele toepassing van het beding tussen echtgenoten.^{106 107}

§2 Soorten aanwas

Een beding van aanwas is mogelijk in volle eigendom, maar ook voor vruchtgebruik. Bij de aanwas in volle eigendom verkrijgt elke koper een onverdeelde helft. Men komt – zoals eerder aangehaald – overeen dat bij het overlijden van de eerststervende diens deel zal aangroeien bij het deel van de overlevende.¹⁰⁸

Daarnaast is een aankoop in volle eigendom met een clause van aanwas voor het vruchtgebruik een optie. Elke koper verkrijgt zijn onverdeelde helft in volle eigendom en ontvangt bij het overlijden van de eerststervende van hen het vruchtgebruik van diens deel via aanwas.¹⁰⁹ Het vruchtgebruik van dat deel groeit dus aan bij het deel van de overlevende en is bijgevolg niet gebonden aan de persoon van de verkoper. In geval de eerststervende

¹⁰³ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 164; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 132.

¹⁰⁴ Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; Antwerpen 10 februari 1988, *Rev.not.b.* 1988, 437; R. BARBAIX en N. CARETTE (eds.), *Tendensen Vermogensrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 28; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 486; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 175-176; W. PINTENS, S. MOSSELMANS en C. DECLERCK, *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 398-402; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 75; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 26 en 29; S. MAES, "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 390; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 979.

¹⁰⁵ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 166; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 45; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 980.

¹⁰⁶ Dit artikel stelt dat een verkoop tussen echtgenoten verboden is.

¹⁰⁷ D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 45; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 980.

¹⁰⁸ Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 486; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 75.

¹⁰⁹ N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 486; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 132; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 79.

enkel vruchtgebruik heeft en dus niet zijn deel in volle eigendom heeft, dan eindigt deze noodzakelijk bij zijn overlijden.¹¹⁰

Hoofdstuk 7: Overeenkomsten en verschillen tontine en aanwas

Uit al het voorgaande volgt hieronder kort een weergave met overeenkomsten en verschillen tussen de twee figuren. Beide figuren hebben immers wel dezelfde gevolgen, maar zijn juridisch-technisch niet gelijk aan elkaar.¹¹¹

§1 Overeenkomsten

De belangrijkste overeenkomst tussen beide bedingen is het gemeenschappelijke doel: elkaar beschermen op burgerrechtelijk en fiscaalrechtelijk vlak. Bij beiden zal het deel van de eerststervende gekoppeld worden aan het deel van de overlevende.

Zowel het beding van tontine als het beding van aanwas zijn beiden verblijvingsbedingen waarbij het gemeenschappelijk vermogen of een bepaald goed waarvan men samen eigenaar is, uiteindelijk verblijft of toekomt (in volle eigendom of vruchtgebruik) aan de langstlevende.¹¹² Op deze manier anticipeert men op twee problemen die via schenking of testament naar voren kunnen komen,¹¹³ namelijk de verschuldigde successie- of schenkingsrechten die hoger zijn en de waarde van de gift die beperkt is.¹¹⁴

Om voor deze problemen een oplossing te bieden, is het noodzakelijk dat het alternatief een overeenkomst onder bezwarende titel uitmaakt zodat beiden zich moeten engageren en hier éézijdig niet zomaar afstand van kunnen nemen.¹¹⁵ Dit is het geval bij de bedingen van tontine en aanwas waarbij beide contractanten elkaar iets gelijkwaardigs willen geven. Ze geven mekaar immers beiden de kans om een bepaald vermogen te verwerven, namelijk elkaars aandeel in het onverdeeld of gemeenschappelijk vermogen. Op deze manier wordt het vermogen van de ene bij het vermogen van de andere gevoegd.

Het gaat met andere woorden bij beide bedingen om een kanscontract. Een kans die reëel moet zijn. Gelijke leeftijden bijvoorbeeld, want bij ongelijkheid wordt dit aanzien als een schenking.¹¹⁶

Beide bedingen kennen hetzelfde resultaat: de langstlevende erft in volle eigendom of vruchtgebruik het onroerend goed en verkrijgt op die manier een bescherming tegen andere erfgenamen.

§2 Verschillen

De tontine kan enkel tot stand komen op het moment van de verwerving van het goed zelf, nadien is dit niet meer mogelijk.¹¹⁷ Ieder koopt zijn deel en de uiteindelijke eigendomsoverdracht wordt pas definitief bij het

¹¹⁰ N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 486; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 79.

¹¹¹ B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158.

¹¹² J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 125; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 40.

¹¹³ Dit omdat het een rechtshandeling om niet betreft, dus zonder tegenprestatie.

¹¹⁴ Het gedeelte dat overgaat mag het beschikbare gedeelte immers niet overschrijden.

¹¹⁵ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 126.

¹¹⁶ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 126.

¹¹⁷ N. VANDEBEEK, *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 484; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158; J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 127; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 68; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 978.

overlijden van één van hen. De vooroverledene wordt hierdoor geacht nooit eigenaar te zijn geweest en de overlevende partner wordt eigenaar van het geheel. De verkoper kan niet terugkomen op de verkoop en er zijn dus minstens drie partijen in deze overeenkomst aanwezig: de twee (of meer) kopers en de verkoper.¹¹⁸ De tontine zal dus met andere woorden nooit tot stand komen zonder tussenkomst van de verkoper; de mogelijkheid bestaat dat deze wel een onherroepelijke volmacht gegeven heeft om toekomstige moeilijkheden te voorkomen.¹¹⁹ (infra p. 24)

Daartegenover staat de aanwas waarbij partners onmiddellijk of op een later tijdstip het goed in onverdeeldheid kunnen verwerven. Beiden zijn eigenaar voor de helft. Het deel van de vooroverledene zal aangroeien bij het deel van de overlevende en deze laatste wordt bijgevolg eigenaar van het geheel vanaf dat ogenblik en kent dus geen retroactieve werking. Deze overeenkomst bestaat slechts uit twee partijen, namelijk de kopers of de deelgenoten onderling.¹²⁰

Een duidelijk verschil is dat de tontine een samenspel kent van een ontbindende en opschortende voorwaarde, terwijl de aanwas enkel onder een opschortende voorwaarde werkt. Bovendien werkt de tontine wel retroactief terug in de tijd en geldt het beding van aanwas enkel voor de toekomst.

Bij tontine gebeurt de verkrijging via de verkoper, bij aanwas verkrijgt de langstlevende het deel van de eerstoverlevende, zonder tussenkomst van de verkoper of schenker.

In de mogelijkheid van beëindiging van het beding zijn er ook sterke verschillen (zie deel 2). Zo zal de tontine in beginsel niet beëindigd kunnen worden zonder akkoord van alle betrokken partijen. De aanwas kan daarentegen wel beëindigd worden na het aflopen van een termijn. Op dit punt wordt in het tweede deel uitgebreid stilgestaan.

¹¹⁸ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 343; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 157 en 158; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 11 en 12; J. BAEL, *Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen*, Kluwer, 2006, 640, nr. 1054; J. BAEL, "De bedingen van aanwas en tontinebedingen" in *Familie op maat*, Mechelen, Kluwer 2005, 89-289; D. MICHIELS, "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 971.

¹¹⁹ Voorbeeld: een moeilijkheid zal op de voorgrond treden indien de partners elkaar niet meer verstaan maar toch in onderling akkoord beslissen het goed te verkopen. Wat als de verkoper na al die jaren niet meer te vinden is? De volmacht biedt dan de ideale oplossing.

¹²⁰ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 343; D. MICHIELS, *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 37; J. BAEL, "De bedingen van aanwas en tontinebedingen" in *Familie op maat*, Mechelen, Kluwer 2005, 89-289.

Deel 2: Beëindiging bedingen

In het eerste deel werd stilgestaan bij de bedingen van tontine en aanwas in het algemeen. De definitie, de kenmerken en diens mogelijke gevolgen werden op een rijtje gezet om daaruit tot een korte vergelijking te komen omtrent overeenkomsten en verschillen tussen beide bedingen.

Het algemene deel vormt de basis voor deel twee. In dit deel gaat er immers dieper ingegaan worden op één specifiek element, namelijk de (eventuele) mogelijkheid tot beëindiging van de tontine of de aanwas. Er volgt een kort overzicht van de verschillende beëindigingsmogelijkheden om zo tot het antwoord te komen op de centrale vraag die in deze scriptie naar voor geschoven wordt. Deze scriptie onderzoekt immers de mogelijkheid om een dergelijk beding te beëindigen in geval van een relatiebreuk en het daarbij ontbrekende akkoord van één van hen om uit onverdeeldheid te treden en ingeval van het ontbreken van opgenomen tijdsbepaling.

Hoofdstuk 1: Einde beding van tontine

In principe is het enige eindmoment van het beding van tontine het overlijden van partner.¹²¹ Wil men een einde stellen aan het beding omwille van een relatiebreuk, dan vormt dit geen probleem als beiden in onderling overleg beslissen om uit onverdeeldheid te treden.¹²² Onderlinge beëindiging vormt met andere woorden geen enkel probleem. Beslist men echter tot de verkoop van het onroerend goed, dan komt de moeilijkheid naar voren dat hiervoor ook het akkoord van de verkoper nodig is, tenzij men destijds een clause in de overeenkomst heeft opgenomen die een onherroepelijke volmacht geeft aan de kopers om zonder tussenkomst van de verkoper dergelijke wijzigingen te mogen uitvoeren.¹²³

Bij onenigheid en dus bij gebrek aan een onderling akkoord zijn deze opties van beëindigingen van de vorige alinea echter niet mogelijk en kan men niet zomaar overgaan tot verdeling van de goederen. Daarom is het aangeraden een tijdsbepaling in de aankoopakte op te nemen. Deze tijdsbepaling wordt automatisch verlengd tenzij men de mee opgenomen procedure tot stopzetting in acht neemt.¹²⁴

Terwijl het bij het beding van aanwas mogelijk is het beding te beëindigen door één partner, is dit bij het tontinebeding onmogelijk. Het nadeel is met andere woorden dat er geen weg meer terug is eens een tontinebeding wordt aangegaan; daarom opteert men vaker voor een beding van aanwas. Of toont recente rechtspraak toch een beëindigingsmogelijkheid aan? (infra p. 27)

¹²¹ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 73.

¹²² B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 160; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 73.

¹²³ Zie voorbeeld voetnoot 119; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 160.

¹²⁴ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 160; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 71-73.

Hoofdstuk 2: Einde beding van aanwas

In beginsel stelt men bij het beding van aanwas dat – net zoals bij het tontinebeding – bij overlijden het beding eindigt.¹²⁵ Een beding van aanwas is – in tegenstelling tot het tontinebeding – tijds- en termijngebonden en kan dus met andere woorden al dan niet beperkt zijn in tijd. In geval deze beperkt is in tijd, is een herevaluatie noodzakelijk bij een vernieuwing van het beding na het verlopen van de termijn.¹²⁶ Is deze echter niet beperkt in tijd, dan is het beding slechts opzegbaar na het verstrijken van de termijn en kan deze behoudens opzegging stilzwijgend worden verlengd zonder die voornoemde herevaluatie.¹²⁷ Een andere mogelijkheid is dat een overeenkomst voor bepaalde duur gecreëerd wordt met de mogelijkheid tot een – eventueel onder bepaalde voorwaarden – éézijdige opzegging. Of er wordt simpelweg voorzien in de overeenkomst dat eens de samenwoning eindigt, het beding niet langer een werking zal hebben en dat beiden onverdeelde eigenaars worden.¹²⁸

Een beding van aanwas kan met andere woorden opgezegd worden indien dit contractueel is vastgelegd; dit kan bijgevolg ook door slechts één partner beslist worden. Als beiden beslissen tot een beëindiging van het beding, dan houdt dit geen opzegging in, maar betreft dit een handeling op basis van een gesloten contract.

Hoofdstuk 3: Problematiek beëindiging bedingen

In twee recente uitspraken komt de problematiek die frequent de kop opsteekt bij het beëindigen van deze bedingen op de voorgrond. Het betreffen de uitspraken van het Hof van Beroep van Bergen van 16 mei 2014 en van de Rechtbank van Brugge van 16 juni 2014. Hieronder worden deze uitspraken kort uiteengezet; er wordt stilgestaan bij de feiten, de procedure en de uiteindelijke beoordeling. Het betreft in deze gevallen nog niet de problematiek van een stukgelopen relatie, die zal namelijk apart besproken worden.

§1 Arrest hof van beroep Bergen, 16 mei 2014¹²⁹

Het hof van beroep te Bergen diende te oordelen over een conflict dat een langstlevende, wettelijk samenwonende partner had met de fiscale administratie.

Het hof bevestigde in dit arrest de uitspraak van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Bergen op 9 april 2013. Het betreft *in casu* een ongehuwd koppel dat in 2002 een onroerend goed kocht, elk voor een onverdeelde helft in volle eigendom en daarbij ervoor gekozen had een aanwasbeding in vruchtgebruik op te nemen voor de andere helft. In 2005 legde het koppel een verklaring af van wettelijke samenwoning. In 2008 sloeg het noodlot toe en overleed één van de wettelijke samenwoners zonder een testament na te laten. De overledene liet als erfgenamen de overlevende wettelijke samenwoner en kinderen uit een eerdere relatie na. De successierechten werden berekend op de naakte eigendom van de helft van het onroerend goed en niet op de volle eigendom. Er werd immers rekening gehouden met het destijds opgenomen aanwasbeding in vruchtgebruik; dit bracht met

¹²⁵ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166; J. RUYSEVELDT, *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 77.

¹²⁶ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166; D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgeenootschap, 2013, 165; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 160.

¹²⁷ Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, noot BOUKAERT, *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS; R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166; B. CHIAU, *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 158 en 160; W. PINTENS, S. MOSSELMANS en C. DECLERCK, *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 187-191.

¹²⁸ Zie vorige voetnoot.

¹²⁹ Bergen 16 mei 2014, *FJF* 2015, afl. 1, 25, *Fisc.Koer* 2015, afl. 15, 786, noot C. DE BRUYN; T. DUMONT, "De beëindiging van tontine- en aanwasbedingen tussen samenwonenden", *Registratierechten* 2012-13, 4/6-4/9.

zich mee dat de langstlevende het vruchtgebruik ging erven op de helft van de overledene en de kinderen de naakte eigendom van diezelfde helft. De fiscale administratie wilde van de overlevende een indiening van een verklaring op basis van artikel 31,2° Wetboek Registratierechten (hierna: W. Reg.) en de betaling van 12,5% registratierechten op het vruchtgebruik van de helft van het onroerend goed. De overlevende ging hier echter niet mee akkoord en weigerde deze taken uit te voeren. De fiscale administratie bleef uiteraard niet bij de pakken zitten en vaardigde een dwangbevel uit.

Tijdens de behandeling van de zaak in eerste aanleg was de argumentatie van de langstlevende, wettelijk samenwonende partner dat sinds de invoering van de wet van 28 maart 2007 op wettelijke samenwoners het aanwasbeding niet langer toepasbaar was (supra p. 11). Dit omdat de oorzaak hierdoor verdwenen was en bijgevolg het beding verviel. De overlevende stelde dus dat deze niet langer registratierechten van 12,5% verschuldigd was, maar wel successierechten – die toevallig ook een heel stuk lager lagen.

De Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge volgde de redenering van de overlevende echter niet. Ook het hof van beroep te Bergen ging niet akkoord met deze zienswijze en volgde de rechtbank van eerste aanleg. In de aankoopakte was immers uitdrukkelijk bepaald dat – onder de opschortende voorwaarde van het vooroverlijden van één van de partners – van het deel van deze vooroverledene het vruchtgebruik zal aanwassen bij het deel van de langstlevende. In ruil zullen beide partners gelijke kansen verwerven om dat deel in vruchtgebruik te kunnen erven. Zowel de Rechtbank als het hof waren bijgevolg van mening dat deze rechtstitel haar oorzaak vond in de aankoopakte en niet in het overlijden van de partner in kwestie. Daarbij verwees het hof naar het Cassatiearrest van 12 december 2008¹³⁰ dat stelde dat de geoorloofde oorzaak¹³¹ beoordeeld wordt op het ogenblik van het ontstaan van de rechtshandeling. Verdwijnt deze oorzaak nadien, dan heeft dit geen invloed op de geldigheid van de rechtshandeling.

Men kan hieruit met andere woorden concluderen dat de inwerkingtreding van het wettelijk erfrecht van wettelijke samenwoners niet tot gevolg heeft dat een aanwasbeding vervalt omwille van het verdwijnen van de oorzaak.

§2 Vonnis Rechtbank Eerste Aanleg, Bergen 16 juni 2014¹³²

In deze zaak diende de Rechtbank van Eerste Aanleg te Bergen zich te buigen over de aankoop van een onroerend goed in 1996 door een koppel. In de aankoopakte – een overeenkomst onder bezwarende titel en vastgesteld bij notariële akte – had het koppel een tontinebeding opgenomen dat enkel teniet kon gaan door onderlinge overeenkomst. De 12,5% registratierechten werden betaald bij de registratie van de aankoopakte. Wanneer de vrouw geconfronteerd werd met een ongeneeslijk ziekte, ging ze zich informeren over de mogelijkheden rond vermogensplanning bij een tweede notaris. Hieruit volgde de beslissing om op 4 maart 2008 een onderhands testament op te stellen waarbij wordt vastgesteld dat na haar dood alles wat ze bezit, toekomt aan haar overlevende partner. Op 3 april 2008 legde het koppel een verklaring van wettelijke samenwoning af en op 4 april 2008 – amper één dag later dus – gebeurde het onvermijdelijke en overleed mevrouw. Bij de aangifte van de nalatenschap in oktober 2008 gaf de man aan dat de onverdeelde helft van het onroerend goed opgenomen was in het actief van de nalatenschap en vermeldde de vrijstelling van successierechten op de gezinswoning. De fiscus merkte echter op dat deze aangifte van de vrijstelling niet de bedoeling was, maar wel een verklaring op grond van artikel 31,2° W. Reg. Hij deelde deze vergissing mee aan de oorspronkelijke notaris

¹³⁰ Cass. 12 december 2008, *RABG* 2009, 811, noot VERLOOY, *Rev.not.b.* 2009, 755, noot MOREAU, *TBBR* 2009, 236, noot MASSCHELEN.

¹³¹ In de zin van artt. 1108 en 1131 BW.

¹³² Rb. Brugge 16 juni 2014, *Rec.gén.enr.not.* 2014, 429; J. LAMBRECHTS en A. MARISSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 28; T. DUMONT, "De beëindiging van tontine- en aanwasbedingen tussen samenwonenden", *Registratierechten* 2012-13, 4/6-4/9.

in 2010 met het verzoek de betaling van de registratierechten te voldoen binnen de maand. Het was echter de tweede notaris die reageerde en stelde dat de langstlevende bewust gekozen had voor de vrijstelling op de gezinswoning en niet voor de uitwerking van het tontinebeding. De fiscus bleef echter bij zijn standpunt. Hierop besliste de langstlevende naar de rechtbank te trekken en hij dagvaardde de tweede notaris mee in gedwongen tussenkomst en vrijwaring voor alle fiscale schulden, intresten en kosten die zouden kunnen volgen uit een veroordeling tot het afleggen van een verklaring op basis van artikel 31,2° W. Reg.

De rechtbank volgde de argumentatie van de langstlevende echter niet. Er werd immers niet verzaakt aan de uitwerking van het tontinebeding door het opstellen van een onderhands testament en/of door een verklaring van wettelijke samenwoning. De aankoopakte bevatte de clause dat het tontinebeding enkel teniet kan gaan bij gemeen akkoord of bij notariële akte. De rechtbank stelde zich daarbij de vraag welk nut deze clause nog zou hebben indien men plots de overeenkomst ook op een andere manier kan beëindigen. De rechtbank was bovendien van mening dat er absoluut geen sprake kon zijn van een schenking, omdat diezelfde overeenkomst uitdrukkelijk stelde dat het een overeenkomst ten bezwarende titel betrof.

De rechtbank concludeerde dus dat het beding nog steeds zijn werking en nut kende op het ogenblik van het overlijden van de partner, wat bijgevolg fiscale en burgerrechtelijke gevolgen met zich meebracht. De rechter herhaalde ook nog eens uitdrukkelijk dat het beding enkel wederzijds teniet gedaan kan worden, terwijl een testament en de verklaring van wettelijke samenwoning éénzijdig beëindigd kunnen worden. De vordering van de fiscus was bijgevolg volledig terecht. Daarnaast wierp de rechtbank op dat er niet bewezen kon worden welke informatie precies gegeven werd tijdens de consultatie tussen de overledene en de tweede notaris. Het was allerm minst duidelijk of de tweede notaris op de hoogte was van het tontinebeding en of hem gevraagd werd een overzicht te maken van de hele situatie. De rechtbank besloot daarbij bovendien dat deze tweede notaris niet verplicht was om verdere opzoekingen te ondernemen en dat hem bijgevolg geen fouten konden verweten worden met betrekking tot zijn gegeven advies.

Uit dit vonnis kan men concluderen dat een afgelegde verklaring tot wettelijke samenwoning en een opgesteld testament niet gezien worden als een verzaking aan de gevolgen van een tontinebeding. Het gaat dan om een tontinebeding waarbij de aankoopakte stelt dat de tontine enkel kan worden beëindigd bij onderling akkoord of via notariële akte.

Hoofdstuk 4: Problematiek einde relatie en beëindiging bedingen

Het voorgaande geeft ons geen antwoord op de vraag wat gebeurt er met het tontinebeding of beding van aanwas bij een relatiebreuk en dus niet ingeval van een einde van de relatie door overlijden? Indien dit contractueel geregeld is, is er geen enkele reden tot discussie of problemen.¹³³ Opgestelde constructies kunnen echter soms – omwille van de openbare orde of de aanwezige potestatieve¹³⁴ voorwaarde – nietig verklaard worden.¹³⁵ ¹³⁶ Er stelt zich ook geen probleem in geval van een gezamenlijke beslissing tot beëindiging van het beding zonder onenigheid.¹³⁷ Wanneer beide situaties echter geen optie zijn, treedt het probleem op de voorgrond bij het beding van tontine, maar niet zozeer bij het beding van aanwas aangezien dit beding periodiek wordt aangegaan.

¹³³ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166; H. COOLS, *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 109.

¹³⁴ Een potestatieve voorwaarde is een voorwaarde die enkel afhangt van de wil van een partij.

¹³⁵ J. TREMMERY, *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 122.

¹³⁶ Voorbeeld: Partners mogen elkaar niet aansporen via een overeenkomst en/of bedingen om bij elkaar te blijven. Gehuwden mogen immers niks opstellen tegen de grondwettelijke vrijheid om uit elkaar te gaan.

¹³⁷ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 166.

§1 Discussie bij tontinebeding omtrent beëindiging¹³⁸:

Het tontinebeding brengt – zoals eerder vermeld – het probleem met zich mee dat bij een stukgelopen relatie de partners eventueel kunnen weigeren elkaars aandeel te laten toekomen van het onroerend goed, aangezien éézijdige opzegging niet mogelijk is. Het tontinebeding zal bijgevolg onverkort geldig blijven, ook omwille van het feit dat dit niet tijdsgebonden is.

Niet alleen bij de tontine, ook in geval met een aanwasbeding heerst er discussie. Zo was het hof van beroep te Antwerpen van mening in zijn vonnis op 19 maart 2008 dat een relatiebreuk geen reden mag zijn van een beëindiging van het aanwasbeding in geval het koppel er niet op voorzien was door het opstellen van een uitstapregeling en/of een tijdsbeperking op te nemen.¹³⁹ Het stelde immers: "*Indien partijen in de overtuiging zouden hebben verkeerd dat hun rechtshandeling bij een relatiebreuk doelloos zou worden en de juridische instandhouding ervan onbillijk en onrealistisch zou zijn dan zouden zij een uitstapregeling hebben bedongen of het beding van aanwas in tijd hebben beperkt in plaats van een beding tot aan het overlijden van de eerststervende te voorzien gekoppeld aan de wederzijds verbintenis om hun aandeel in het onroerend goed op geen enkele wijze af te staan, hetzij ten bezwarende titel, noch dit met enig zakelijk recht te bezwaren.*"¹⁴⁰

De discussie treedt echter goed op de voorgrond met een recent baanbrekend cassatiearrest van 6 maart 2014 (infra p. 29). Dit arrest aanvaardt namelijk dat een tontinebeding kan vervallen indien de bestaansredenen verdwijnt omdat de verhouding tussen partijen – namelijk een affectieve relatie – ophoudt te bestaan.¹⁴¹ Hieronder volgt een bespreking van drie arresten die deze discussie aantonen en behandelen waarna stilgestaan wordt bij twee vragen.

§2 Cassatiearrest 20 september 2013¹⁴²

Dit cassatiearrest is als het ware de voorbode van het cassatiearrest van 6 maart 2014, waarbij het artikel 815 BW centraal gesteld wordt. Het artikel handelt over een onverdeelde nalatenschap; het eerste lid stelt namelijk dat "*Niemand kan worden genoodzaakt in onverdeeldheid te blijven; en de verdeling kan te allen tijde worden gevorderd, niettegenstaande enige hiermee strijdige verbodsbepaling of overeenkomst.*" Een verlening van onverdeeldheid is in principe mogelijk, echter niet voor langer dan vijf jaar. Indien men toch een regeling treft die deze termijn overschrijdt, wordt de overeenkomst niet nietig verklaard, maar gewoon teruggebracht tot die vijf jaar. Dergelijke verlening kan bovendien hernieuwd worden. Vangt deze vernieuwing aan voor het aflopen van de huidige termijn, dan start de nieuwe termijn op het ogenblik van de overeenkomst en wanneer die oorspronkelijke termijn is afgelopen.

Er bestond lange tijd discussie omtrent het exacte toepassingsgebied van het desbetreffende artikel. Kent het toepassing op vrijwillige en toevallige onverdeeldheden of enkel op toevallige onverdeeldheden? Het arrest stelt een einde aan deze discussie en oordeelt dat artikel 815 enkel betrekking heeft op de toevallige onverdeeldheden en dus niet op de vrijwillige. Het is met andere woorden niet van toepassing op vrijwillige mede-eigendom en gaat bijgevolg geen mogelijkheid bieden om een einde te maken aan dergelijke onverdeeldheden.

¹³⁸ R. BARBAIX, *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 167.

¹³⁹ W. PINTENS, S. MOSELMANS en C. DECLERCK, *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 187-191.

¹⁴⁰ W. PINTENS, S. MOSELMANS en C. DECLERCK, *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, (187) 190.

¹⁴¹ W. PINTENS en C. DECLERCK (eds), *Patrimonium 2015*, Brugge, Die Keure, 2015, 393.

¹⁴² Cass. 20 september 2013, *RW* 2014-15, 618, noot L. DE KEYSER, *JLMB* 2014, 1229, *Pas.* 2013, 1733, *TBO* 2014, 122, *T.Not.* 2014, 224, noot C. ENGELS, *Not.Fisc.M.* 2015, afl. 5, 151; R. BARBAIX en N. CARETTE (eds.), *Tendensen Vermogensrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 29; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T. Fam.* 2017, 21 en 27.

Het is omwille van deze reden belangrijk om beëindigingsclausules op te nemen bij de aankoop van een onroerend goed. Men loopt anders altijd het risico dat een partner niet akkoord gaat en zal weigeren om uit onverdeeldheid te treden; de andere partij zal zijn hoop dan enkel kunnen vestigen op het feit dat dit gekwalificeerd zal worden als een rechtsmisbruik.

§3 Cassatiearrest 6 maart 2014¹⁴³

De feiten van dit cassatiearrest zijn als volgt samen te vatten:

Een ongehuwd koppel kocht in 1991 een onroerend goed en nam in de aankoopakte een tontinebeding in volle eigendom op. In 2008 besliste het koppel om uit elkaar te gaan. De ene partner wilde als gevolg hiervan uit onverdeeldheid treden, maar de andere was van mening dat dit niet toegestaan was bij een tontinebeding en verzette zich bijgevolg tegen een vordering tot vereffening en verdeling van het onroerend goed.

Zowel de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen als het hof van beroep te Antwerpen¹⁴⁴ kwamen tot het besluit dat een procedure van vereffening en verdeling wel degelijk mogelijk is. De bestaansredenen van het beding was immers een affectieve relatie die tot doel had het goed of de goederen samen te beheren, elkaar te beschermen en rechten te garanderen na het overlijden van één van hen. De rechtbank en het hof stelden echter dat door het beëindigen van deze affectieve relatie de bestaansredenen verdween en het beding bijgevolg verviel. Aangezien de partijen geen overeenstemming bereikten rond de beëindiging, kwam de gewone onverdeeldheid – gegrond op artikel 815 BW – tot stand. De in het ongelijk gestelde partner bleef zich echter tegen deze verdeling verzetten en tekende cassatieberoep aan. Met de verwijzing naar artikel 815 BW bouwde het Hof van Cassatie verder op het voorgaand besproken cassatiearrest van 20 september 2013 dat stilstaat bij het toepassingsgebied van dit artikel.

Het Hof van Cassatie stelde dat een vereffening en verdeling wel degelijk gevorderd kon worden. Het Hof bevestigde dus de uitspraken van de lagere rechters en wees bijgevolg het ingestelde cassatieberoep af als ongegrond. Het bestaan van de oorzaak wordt dus op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling bepaald en een mogelijk latere verdwijning van deze rechtshandeling heeft in principe geen gevolgen voor de geldigheid van de rechtshandeling.

Deze denkwijze omtrent verval van oorzaak was echter niet altijd aanwezig en komt voort uit een evolutie.¹⁴⁵ Vóór 1989 werd immers enkel een verval van een schenking bij testament aanvaard omwille van de verdwijning van de subjectieve oorzaak. Vanaf 1989 kon dit ook voor een schenking onder levenden indien een aantal voorwaarden zijn nageleefd.¹⁴⁶ Vanaf 2000 stelde het Hof van Cassatie dan weer dat een latere verdwijning van de oorzaak geen gevolgen heeft, tenzij voor schenkingen bij testament als de oorzaak voor het overlijden

¹⁴³ Cass. 6 maart 2014, *Arr. Cass.* 2014, afl. 3, 641; R. BARBAIX en N. CARETTE (eds.), *Tendensen Vermogensrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 29; L. JANSSENS, "Het einde van een beding van aanwas: omnia vertuntur, certe vertuntur amores", *T.Fam.* 2017, afl. 4, 102-108; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 27; V. VANDERHULST, "Tontine verliest uitwerking bij relatiebreuk", *NjW* 2015, 694-695; F. PEERAER, "Hof van Cassatie aanvaardt dat tontine ophoudt te bestaan wanneer partners uit elkaar gaan (noot onder Cass. 6 maart 2014)", *TBBR* 2014, 261-263; E. ADRIAENS, "Noot – Deelgenoot tontineovereenkomst kan eenzijdig de verdeling vorderen na einde onderliggende relatie", *Not. Fisc.M.* 2014, afl. 4, 106-112.

¹⁴⁴ Arrest hof van beroep te Antwerpen van 11 maart 2013.

¹⁴⁵ D. MICHIELS en T. VAN SINAY, *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgeenootschap, 2013, 168.

¹⁴⁶ Met het zogenaamde Wiche-arrest: Cass. 16 november 1989, *Arr. Cass.* 1989-90, 371, *Pas.* 1990, 331, *RW* 1989-90, 1251.

verdwijnt.¹⁴⁷ Opnieuw stond de eventuele uitzondering voor een schenking onder levenden ter discussie. In 2008 werd de uitspraak van 2000 bevestigd: er geldt geen uitzondering voor een schenking onder levenden wanneer een affectieve relatie tussen beiden beëindigd wordt.¹⁴⁸ Het is bijgevolg niet mogelijk om dergelijke schenking ongedaan te maken.

Met de uitspraak van dit arrest wordt er dus een nieuwe uitzondering toegevoegd, namelijk de tontineovereenkomst houdt op te bestaan wanneer een affectieve relatie stukloopt waardoor een verdere uitvoering van de overeenkomst geen enkele zin meer heeft. Toch is deze uitspraak op zich moeilijk te aanvaarden voor sommige rechtsgeleerden¹⁴⁹ omwille van verschillende redenen en is er geen eensgezindheid rond de grondslag van dit arrest. Men stelt dat partijen in principe gebonden zijn aan de eerdere wilsautonomie – tenzij overmacht – en dat ze bijgevolg gehouden zijn om de overeenkomst verder uit te voeren¹⁵⁰. Daarnaast hebben velen ook moeite met de imprevisieleer. Deze leer zegt dat de rechter een overeenkomst kan aanpassen of ontbinden indien niet-toerekenbare omstandigheden zich voordoen en een voortzetting van de overeenkomst onmogelijk wordt of onredelijk verzwaaard is. *In casu* maken de feiten de uitvoering van het tontinebeding op zich niet onmogelijk, maar het is wel een zeer pijnlijke situatie door de – op dat moment – strenge houding van het Hof. Beide partners zouden immers tot aan de dood van één van hen gebonden zijn aan het tontinebeding en dus in onverdeeldheid blijven ondanks dat er van een relatie geen sprake meer is. Daarom beslist het Hof van Cassatie tot deze uitzondering.

Men kan in deze beslissing dus een verval zien wegens het verdwijnen van de oorzaak, maar evengoed kan men de toepassing van de imprevisieleer aannemen. De gewijzigde situatie neemt immers alle nut van het aangenomen tontinebeding weg. Aangezien het hier om specifieke feiten gaat, kan momenteel geen algemene conclusie getrokken worden omtrent de toepassing van het verdwijnen van de subjectieve oorzaak en/of de imprevisieleer.

Dit arrest behandelde een discussie omtrent een tontinebeding, maar kan naar analogie evengoed van toepassing zijn op bedingen van aanwas.

§4 Cassatiearrest 24 mei 2016¹⁵¹

Het Hof van Cassatie trachtte in dit arrest een beslissing te nemen omtrent een uit onverdeeldheidtredding. Een koppel leefde feitelijk samen gedurende een kleine 25 jaar (tussen 1990 tot 2013). In 1997 besloot het koppel een bouwgrond te kopen. De aankoopakte van deze bouwgrond – opgesteld in januari – omvatte een aanwasbeding beperkt in tijd. Het ging om een tijdsbeperking van een termijn van drie jaar die automatisch verlengd wordt, tenzij een opzegging plaatsvindt ten laatste drie maanden voor het eindigen van de termijn. De vrouw zette een punt achter de relatie en ging vervolgens in november 2013 het huis uit. In maart 2015 vorderde ze de vereffening-verdeling van de nog steeds aanwezige onverdeeldheid tussen haar en haar vorige partner.

Mevrouw verwees in haar argumentatie naar het voornoemde cassatiearrest van 6 maart 2014 en stelde bijgevolg dat het aanwasbeding eindigde omdat haar relatie niet langer bestaande was. Het hof van beroep te Brussel merkte echter op dat het in dat arrest om een overeenkomst ging zonder beëindigingsregeling en zonder tijdsbeperking. Het Hof van Cassatie volgde het hof van beroep hierbij en stelde bovendien daarbij dat de man in

¹⁴⁷ Cass. 21 januari 2000, *Arr. Cass.* 2000, 168, *JT* 2000, 573.

¹⁴⁸ Cass. 12 december 2008, *RABG* 2009, afl. 12, 811.

¹⁴⁹ Zie voetnoot 143 voor namen van rechtsgeleerden die hierover schrijven; daarnaast betaamt hiertegenover ook de afwijkende mening van advocaat-generaal VAN INGELGEM.

¹⁵⁰ De zogenaamde "*pacta sunt servanda*".

¹⁵¹ Brussel 24 mei 2016, *T. Fam.* 2017, 102-108; *T.Not.* 2016, 514.

kwestie geen rechtsmisbruik kon verweten worden door te blijven steunen op het opzeggingsbeding dat aanwezig was in de desbetreffende aankoopovereenkomst.

In dit arrest is er dus geen sprake van rechtsmisbruik aangezien het om een aanwasbeding gaat met een tijdsbeperking. Men zal zich bijgevolg moeten houden aan de gemaakte afspraken opgenomen in de clausules.

§5 Kan het aanwasbeding gekoppeld worden aan de voorwaarde dat men blijft samenwonen tot het overlijden van de partner?

Twee verschillende strekkingen hebben elk hun eigen visie op deze vraag. De eerste strekking is van mening dat wanneer een partner éézijdig kan verhinderen dat een overeenkomst uitwerking krijgt, deze overeenkomst de andere partner niet bindt en dat bijgevolg een verboden erfovereenkomst is gesloten. De andere strekking stelt dat rechten worden toegekend onder een dubbele voorwaarde, men moet namelijk de langstlevende zijn en een relatie in stand houden. Er is met andere woorden geen zekerheid of het goed nog aanwezig zal zijn, maar wel rond het feit dat de overeenkomst uitwerking zal krijgen. De voorwaarde tot een voortdurende samenwoning houdt dus een gewoon potestatieve en geen louter potestatieve voorwaarde in; dit brengt met zich mee dat dit het aanwasbeding niet ongeldig maakt op grond van artikel 1174 BW¹⁵².

Uit het cassatiearrest van 21 oktober 2016 blijkt dat het Hof de tweede strekking volgt. Het stelt immers: "... 3. Een overeenkomst waarbij twee of meer partijen bepaalde goederen of rechten verwerven onder het beding dat de langstlevende eigenaar of houder wordt van het geheel der goederen of rechten, heeft geen eventuele rechten tot voorwerp en valt bijgevolg niet onder het verbod van artikel 1130, tweede lid BW. Dit is evenmin het geval wanneer een dergelijk beding van aanwas een vervalbeding of een ontbindende voorwaarde bevat voor het geval dat aan de samenwoning van de partijen een einde komt, aangezien de partijen tijdens de duur van het samenwonen definitief verbonden zijn. De loutere omstandigheid dat het beding aldus een potestatief element bevat, heeft niet tot gevolg dat het onder het verbod van artikel 1130, tweede lid, valt. Voormelde bedingen zijn te aanzien als ontbindende voorwaarden en vallen evenmin onder het verbod bedoeld in artikel 1174 BW."¹⁵³ Een aanwasbeding gekoppeld aan een termijn met de mogelijkheid tot verlenging is met andere woorden geen verboden erfovereenkomst. Het hof van beroep te Brussel oordeelt dat partijen nog steeds definitief verbonden zijn met een actueel recht.¹⁵⁴

§6 Kan de leer van verdwijning van de oorzaak (verval) toepassing vinden op het tontinebeding of het beding van aanwas zonder tijdsbeperking?

Deze vraag kan beantwoord worden aan de hand van het eerder uitgebreid besproken cassatiearrest van 6 maart 2014. Het arrest stelt uitdrukkelijk: "... 2. Het bestaan van een oorzaak in de zin van de artikelen 1108 en 1131 BW moet in beginsel worden beoordeeld op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling waarvan zij een geldigheidsvereiste is. De latere verdwijning ervan heeft in de regel geen gevolgen voor de geldigheid van de rechtshandeling. Een tontineovereenkomst die de strekking heeft voort te bouwen op een tussen de partijen bestaande feitelijke of juridische verhouding, houdt evenwel op te bestaan, wanneer deze onderliggende verhouding een einde neemt derwijze dat hierdoor aan de verdere uitwerking van de overeenkomst iedere zin

¹⁵² Dit artikel stelt: "Iedere verbintenis is nietig, wanneer zij is aangegaan onder een potestatieve voorwaarde van de zijde van degene die zich verbindt."

¹⁵³ Cass. 21 oktober 2016, *T.Not.* 2017, afl. 1, 49, noot V. SAGAERT; R. BARBAIX en N. CARETTE (eds.), *Tendensen Vermogensrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 29-30; L. JANSSENS, "Het einde van een beding van aanwas: omnia vertuntur, certe vertuntur amores", *T.Fam.* 2017, afl. 4, 102; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 29.

¹⁵⁴ Brussel 24 mei 2016, *T. Fam.* 2017, 102-108; *T.Not.* 2016, 514.

wordt ontnomen.¹⁵⁵ Indien dus de onderliggende oorzaak verdwijnt, kan de rechter tot verval van het beding besluiten. Partijen kunnen bijgevolg gewoon uit onverdeeldheid treden op grond van artikel 815 BW.¹⁵⁶

Het hof van beroep van Gent sluit zich bij deze uitspraak aan in een arrest van 22 oktober 2015.¹⁵⁷ Het ging in de zaak om partijen die een onroerend goed kochten met een clause van gekruist vruchtgebruik zonder daarbij een specifieke regeling te hebben opgenomen omtrent de duurtijd, de beëindiging, de opzegging van onverdeeldheid, ... De relatie kwam ten einde en één vorderde de onverdeeldheid, de ander verzette zich hiertegen en deed beroep op artikel 1134 BW. Het hof reageerde dat een gebrek aan een regeling omtrent de duur, niet automatisch wil zeggen dat het beding zomaar moet blijven duren. Er moet gekeken worden naar de onderliggende bedoeling van de vrijwillige onverdeeldheid en dat was in dit geval een bestendiging van de feitelijke samenwoningsrelatie. Aangezien deze onderliggende bedoeling verloren was gegaan door het stuklopen van de relatie kon men dus wel vorderen tot het treden uit onverdeeldheid.

Deze rechtspraak vindt enkel toepassing indien er geen rechtsgeldige regeling werd opgenomen rond de duurtijd of de mogelijke beëindiging van de bedingen. Indien dit immers wel georganiseerd is – er is met andere woorden wel een conventionele duurtijd op opzegbaarheid opgenomen – dan primeert de wilsautonomie.

Het hof van beroep te Brussel stelde in het – reeds besproken – arrest van 24 mei 2016 ook het omgekeerde dat indien partijen geen gebruik maken van de opgenomen opzegmogelijkheden, zij geen verdeling mogen vorderen op basis van artikel 815 BW aangezien de oorzaak van het beding is weggefallen.¹⁵⁸ Daarnaast herhaalde het hof dat het bestaan van de oorzaak wordt beoordeeld op het moment van de totstandkoming van de overeenkomst en dat een latere verdwijning geen gevolgen heeft omtrent de geldigheid van de rechtshandeling. Op dit laatste geldt weliswaar één uitzondering. Het zal namelijk wel gevolgen hebben voor de rechtsgeldigheid indien een partij niet te goeder trouw handelt en diens vraag rechtsmisbruik inhoudt. In deze zaak kon de partners echter niet verweten worden dat ze niet te goeder trouw handelden en de oorzaak van het voortbestaan van het beding is terug te vinden in het niet tijdig opzeggen van het beding. De partner zou bijgevolg op een later tijdstip het aanwasbeding pas kunnen beëindigen.

Hoofdstuk 5: Tussentijds besluit problematiek beëindiging bedingen bij relatiebreuk

Het is van belang voorzichtig om te gaan met bedingen van tontine en aanwas, zeker omtrent tijdstip en de beëindigingswijze. Ga met andere woorden zeker niet onbezonnen te werk!

Indien immers niet is voorzien in de overeenkomst dat dergelijke bedingen van rechtswege eindigen, blijven ze zonder fout van toepassing; ook als men wettelijk gaat samenwonen of huwt. Dit brengt het minder aangename gevolg met zich mee dat vrijstellingen of verminderingen inzake successierechten uitblijven omdat ze geen toepassing vinden, maar wel – vaak duurdere – registratierechten betaald zullen moeten worden.

Wat is nu het lot van het tontinebeding bij een relatiebreuk in geval de koopovereenkomst zelf geen beëindigingsregeling omvat? Cassatie zal altijd (eerst) teruggrijpen naar de algemene regel die stelt dat de

¹⁵⁵ Cass. 6 maart 2014, *RW* 2013-14, 1628, noot MICHIELS.

¹⁵⁶ Cass. 20 september 2013, concl. A. HENKES, *JMBL* 2014, 1229, *T.Not.* 2014, 224, noot C. ENGELS, *Pas.* 2013, 1733, *RW* 2014-15, 618, noot L. SAVEUR, *TBO* 2014, 122; W. PINTENS, S. MOSSELMANS en C. DECLERCK, *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 187-191.

¹⁵⁷ Gent 22 oktober 2015, *RABG* 2016, 1103, noot B. VERLOOY, *TEP* 2016, 207; J. LAMBRECHTS en A. MARISSSENS, "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 28.

¹⁵⁸ Brussel 24 mei 2016, *T.Not.* 2016, 514.

rechtshandeling en diens oorzaak van bestaan, wordt vastgesteld op het moment dat de rechtshandeling een feit wordt; een latere wijziging of verdwijning van deze oorzaak zou in principe geen gevolgen met zich mee brengen. Cassatie zal naar alle waarschijnlijkheid in iedere zaak concreet naar de feiten kijken. Is ze van mening dat een verdere uitwerking van het beding geen enkele zin meer heeft – bijvoorbeeld omwille van het stopzetten van een affectieve relatie – dan kan het Hof beslissen dat het beding ophoudt te bestaan. Dit kan echter niet als de nieuwe regel beschouwd worden, aangezien het – in het recente verleden – om zeer concrete feiten ging die niet veralgemeenbaar zijn op alle zaken.

Besluit

Deze scriptie tracht een antwoord te bieden op de onderzoeksvraag of feitelijk of wettelijk samenwonenden die een onroerend goed kochten en daarbij een tontinebeding of een beding van aanwas aannamen dergelijk beding kunnen beëindigen wanneer de relatie eindigt.

Een overzicht van de samenlevingsvormen geeft weer dat het mogelijk is om gehuwd samen te leven, dan wel wettelijk samenwonend of feitelijk samenwonend. Bij de laatste twee vormen is het mogelijk om bij de aankoopakte van een onroerend goed een tontinebeding of een beding van aanwas op te nemen. De weergave van de ontwikkeling en geschiedenis van het tontinebeding toont vervolgens aan dat het om een relatief ouder rechtsfiguur gaat die de dag van vandaag geëvolueerd is naar een beding van aanwas waarbij de tontine meer en meer in onbruik is geraakt.

Kort door de bocht genomen, kan gesteld worden dat beide bedingen kanscontracten zijn waarmee twee of meer partners elkaar willen beschermen. Het deel van het onroerend goed van de eerstoverledende zal immers overgaan naar de overlevende(n). De wijze van overgang en de gevolgen zijn op enkele cruciale punten verschillend; denk maar onder andere aan de al dan niet retroactieve werking, de noodzakelijk aanwezige partijen en het al dan niet aanwezig zijn van een opschortend en/of een ontbindende voorwaarde.

Wat betreft de beëindigingsmogelijkheden van een beding is het algemene principe – en thans de meeste eenvoudige wijze van beëindiging – dat bij overlijden het beding automatisch eindigt. Toch zijn er ook andere mogelijkheden. Zo kan men bij een beding van aanwas een beëindigingsmodule opstellen en is dit beding verbonden aan een termijn – al dan niet beperkt in tijd. Een belangrijk voordeel dat aanwas biedt, is de mogelijkheid tot éézijdige beëindiging. Net daar zit het knelpunt van de tontine want daar is er geen weg meer terug en is een éézijdige beëindiging onmogelijk.

Wat dan met een stukgelopen relatie? Bij een beding van aanwas vormt er zich geen probleem. Men volgt immers gewoon de afgesproken termijnen en opgenomen beëindigingsregels en de verdeling is een feit. Bij tontine ligt de zaak echter complexer. Is een beëindigingsregeling opgenomen, dan wordt deze uiteraard gewoon gevolgd. Bij gebrek aan deze regeling, is er geen sluitend antwoord. Zoals recente arresten en vonnissen duiden, zullen hoven en rechtbanken namelijk naar hun eigen mening oordelen. Het kan dus wel degelijk dat een tontinebeding eindigt. Dit mag echter niet als de nieuwe, algemene regels beschouwd worden en zal bijgevolg altijd afhangen van het hof of de rechtbank en de concrete feiten.

Laten we tot slot – om de cirkel rond te maken – even teruggaan naar de aangehaalde uitspraak van Lyn JANSSENS in de inleiding: *"De onzekerheid in de liefde zoals volgt uit de Latijnse uitdrukking "Omnia vertuntur, certe vertuntur amores", moet worden aangevuld door de zekerheid van het recht en de bindende kracht van de overeenkomst "Pacta sunt servanda".*¹⁵⁹ Uit al het voorgaande blijkt dat een koppel niet de volle zekerheid heeft volgend uit het recht; denk alleen maar al aan het feit dat een wettelijk kader rond het tontinebeding en beding van aanwas ontbreekt. Wanneer het dus misloopt in de liefde, zal het recht in dit geval niet altijd een sluitend antwoord kunnen bieden en bijgevolg ook niet de eventuele noodzakelijke hulp.

¹⁵⁹ L. JANSSENS, "Het einde van een beding van aanwas: omnia vertuntur, certe vertuntur amores", *T. Fam.* 2017, afl. 4, 108.

Bibliografie

Wetgeving

- Burgerlijk Wetboek.
- Wet van 28 maart 2007: Wet tot wijziging, wat de regeling van het erfrecht van de langstlevende wettelijk samenwonende betreft, van het Burgerlijk Wetboek.
- Wet van 23 november 1998, in werking getreden op 1 januari 2000.
- Wet 26 juni 1921: wet op de Vereniging zonder Winstoogmerk.
- Decreet van 7 juli 2006 houdende vrijstelling van successierechten ten voordele van de langstlevende partner voor de nettowaarde van de gezinswoning, *BS* 20 september 2006.
- Wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat betreft bedingen van tontine en aanwas, *Parl. St.*, Kamer, 2011-2012, nr. 2373, ingediend door mevrouw Gwendolyn RUTTEN en de heer Luk VAN BIESEN.

Rechtspraak

- Cass. 21 oktober 2016, *T.Not.* 2017, afl. 1, 49, noot V. SAGAERT.
- Cass. 6 maart 2014, *Arr.Cass.* 2014, afl. 3, 641, *RW* 2013-14, 1628, noot MICHIELS.
- Cass. 20 september 2013, concl. A. HENKES, *JMBL* 2014, 1229, *RW* 2014-15, 618, noot L. DE KEYSER, *JLMB* 2014, 1229, *Pas.* 2013, 1733, *TBO* 2014, 122, *T.Not.* 2014, 224, noot C. ENGELS, *Not.Fisc.M.* 2015, afl. 5, 151, *TBO* 2014, 122.
- Cass. 24 april 2009, *Arr.Cas.* 2009, afl. 4, 1115.
- Cass. 12 december 2008, *RABG* 2009, 811, noot VERLOOY, *Rev.not.b.* 2009, 755, noot MOREAU, *TBBR* 2009, 236, noot MASSCHELEN.
- Cass. 21 januari 2000, *Arr. Cass.* 2000, 168, *JT* 2000, 573.
- Cass. 16 november 1989, *Arr. Cass.* 1989-90, 371, *Pas.* 1990, 331, *RW* 1989-90, 1251.
- Brussel 24 mei 2016, *T.Fam.* 2017, 102-108; *T.Not.* 2016, 514.
- Gent 22 oktober 2015, *RABG* 2016, 1103, noot B. VERLOOY, *TEP* 2016, 207.
- Bergen 16 mei 2014, *FJF* 2015, afl. 1, 25, *Fisc.Koer* 2015, afl. 15, 786, noot C. DE BRUYN.
- Antwerpen 30 juni 2008, 2007/AR/2136, onuitg.
- Gent 16 december 2004, *T.Not.* 2006, 126, noot BOUCKAERT; *RABG* 2006, 12, noot MICHIELS.
- Gent 18 december 2003, *NjW*, 2004, 416.
- Gent 12 maart 1999, *T.Not.* 2001, 251-256.
- Antwerpen 10 februari 1988, *Rev.not.b.* 1988, 437; *T.Not.* 1988, 320.
- Rb. Brugge 16 juni 2014, *Rec.gén.enr.not.* 2014, 429.
- Rb. Mechelen 7 mei 2008, *T.Not.* 1982, 240.
- Rb. Turnhout 7 januari 2005, *RABG* 2006, nr. 6, 60, noot D. MICHIELS.
- Rb. Nijvel 31 mei 1994, *Rev.not.b.* 1994, 536.

Rechtsleer

Boeken

- BAEL, J., *Het verbod van bedingen betreffende toekomstige nalatenschappen*, Kluwer, 2006, 1040p.
- BAEL, J., "De bedingen van aanwas en tontinebedingen" in MATTHIJS, K., VERSTRAETE, J. en BAEL J., *Familie op maat*, Mechelen, Kluwer 2005, 89-289.
- BARBAIX, R. en CARETTE, N. (eds.), *Tendensen Vermogensrecht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 280p.
- BARBAIX, R., *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 442p.
- BARBAIX, R., *Handboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 973p.
- CASMAN, H., *Notarieel Familierecht*, Mys & Breesch, 1991, 654p.
- CHIAU, B., *Gids samenlevingsvormen: samenwonen of toch niet?*, Berchem, De Boeck, 2011, 287p.
- COOLS, H., *Gids erven en schenken: De theorie en de praktijk*, Berchem, De Boeck, 2011, 468p.
- DECLERCK, C., PINTENS, W. en VANWINCKELEN, K., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 466p.
- DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge, V, Les biens*, Brussel, Etablissements Emile Bruylant, 1975, 1167p.
- KALISZ, S., *De rechten van het paar: samenwonen, trouwen, scheiden, kinderen*, Brussel, Verbruikersunie Test-Aankoop CVBA, 2014, 156p.
- MICHIELS, D., *Tontine en aanwas*, Mechelen, Kluwer, 2008, 94p.
- MICHIELS, D. en VAN SINAY, T., *Notarieel Vastgoedrecht: Opstellen van notariële akten*, Koninklijke Vlaamse Rechtsgenootschap, 2013, 362p.
- PINTENS, W. en DECLERCK, C. (eds), *Patrimonium 2015*, Brugge, Die Keure, 2015, 433p.
- PINTENS, W., DECLERCK, C., DU MONGH, J. en VANWINCKELEN, K., *Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 1345p.
- PINTENS, W., MOSSELMANS, S. En DECLERCK, C., *Praktijkboek Familiaal Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 559p.
- RUYSEVELDT, J., *Samenwonenden en onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2005, 114p.
- SAGAERT, V., TILLEMANS, B. en VERBEKE, A.L., *Vermogensrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 482p.
- SENAEVE, P., *Compendium van het personen-en familierecht*, Leuven, Acco, 2015, 672p.
- TREMMERY, J., *Samenleven of huwen?*, Kortrijk-Heule, UGA Publishers, 2010, 220p.
- VANDEBEEK, N., *Het onroerend goed en de nalatenschap*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2016, 534p.
- VERBEKE, A., NIJS, A., VAN ZANTBEEK, A., RUYSEVELDT, J. en SNAET, S., *Vermogensplanning: Praktisch en eenvoudig*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 143p.
- WERDEFROY, F., *Registratierechten*, Mechelen, Kluwer, 2006-07, nr. 598.

Tijdschriften

- ADRIAENS, E., "Noot – Deelgenoot tontineovereenkomst kan eenzijdig de verdeling vorderen na einde onderliggende relatie", *Not.Fisc.M.* 2014, afl. 4, 106-112.
- BLONTROCK, F., "Tontine versus huwelijk", *T.Not.* 1994, 194-222.
- BOUCKAERT, F., "Tontine: een rechtsfiguur uit grootvaders tijd?", *T.Not.* 1982, 241-247.
- BOUCKAERT, F., "Un procédé juridique oublié: la tontine", *Rev.not.b.* 1983, 570-584.
- CASMAN, H., "Overeenkomst na verkrijging", in *De notaris met u, nu en morgen*, Notariële dagen Louvain-la-Neuve, Bruylant & Academia, 1992, 239-244.

- CASTELEIN, C., "De wet van 28 maart 2007 tot invoering van een erfrecht voor wettelijk samenwonende partners en andere erfrechtelijke innovaties, *T.Fam.* 2007, 203.
- DELIEGE, A., "Verkrijging van een onroerend goed door twee personen, met beding van aanwas van het vruchtgebruik ten voordele van de langstlevende – Schenkingsrecht bij het overlijden van de eerststervende", in KONINKLIJKE FEDERATIE VAN HET BELGISCH NOTARIAAT (ed.), *Verslagen en debatten van het Comité voor Studie en Wetgeving*, 1980, dossier 1795, (354), 362.
- DUMONT, T., "De beëindiging van tontine- en aanwasbedingen tussen samenwonenden", *Registratierechten* 2012-13, 4/6-4/9.
- JANSSENS, L., "Het einde van een beding van aanwas: omnia vertuntur, certe vertuntur amores", *T.Fam.* 2017, afl. 4, 102-108.
- JUNGERE-POIRE, D. en CULOT, A., "La tontine en droit fiscal", *Rec. gén. enr. not.* 1992, nr. 24.051, 22;
- LAMBRECHTS, J. en MARISSENS, A., "Overzicht van rechtspraak (2008-2016) – De feitelijke samenwoning", *T.Fam.* 2017, 4-36.
- MAES, S., "Bedingen van aanwas en tontine: Opnieuw rechtsfiguren uit grootvaders tijd?", *NjW* 2008, 378-393.
- MICHIELS, D., "Bedingen van tontine en aanwas", *RW* 1995-96, 969-983.
- PEERAER, F., "Hof van Cassatie aanvaardt dat tontine ophoudt te bestaan wanneer partners uit elkaar gaan (noot onder Cass. 6 maart 2014)", *TBBR* 2014, 261-263.
- PUELINCKX-COENE, M., "Moet men beducht zijn voor inkorting bij tontine, bedingen van aanwas of van terugvallend vruchtgebruik tussen echtgenoten of tussen samenwoners?", *Not.Fisc.M.* 1996, 66-67.
- RASSON, G., "Tontine – aspects civil et fiscal", *Rev.not.b.* 1990, 318.
- RAUCENT, L., "La clause d'attribution de l'usufruit au survivant des époux", *Rev.not.b.* 1971, 363.
- TAYMANS, J.-F., "Le sort de l'immeuble acquis en commun dans le cadre d'une union libre", in *L'Union Libre*, Bruylant, 1992, 187 e.v.
- VANDERHULST, V., "Tontine verliest uitwerking bij relatiebreuk", *NjW* 2015, 694-695.
- WEYTS, L., "Met z'n tweeën", in KONINKLIJKE FEDERATIE VAN HET BELGISCH NOTARIAAT (ed.), *Eigenaar worden van een woning*, Notariële dagen Houffalize, 1987, 88-89.

